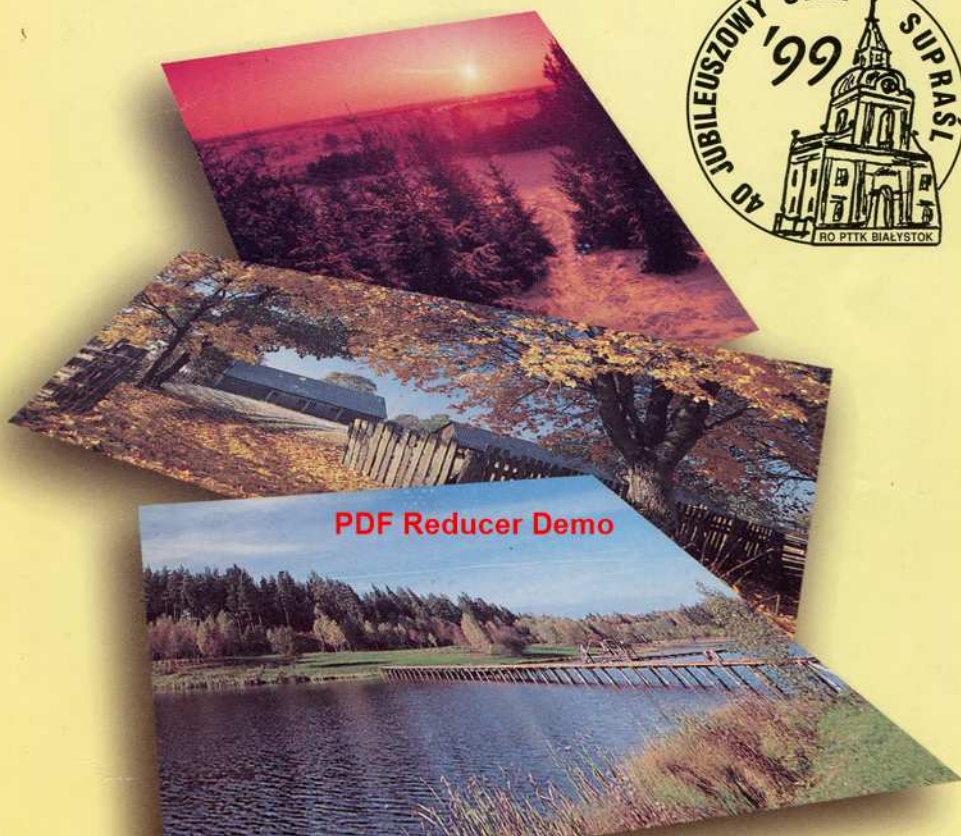

Paweł Średziński

PODLASIE 6

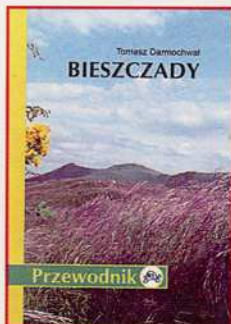
SŁOWNICZEK KRAJOZNAWCZY

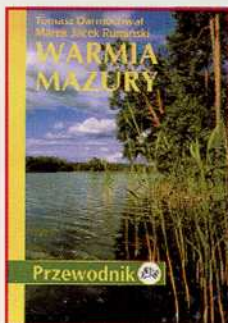
Adres do korespondencji:
15-674 BIAŁYSTOK, al. Niepodległości 5/11

tel. (0-601) 85 04 46,
(0-85) 742 24 64 w. 51

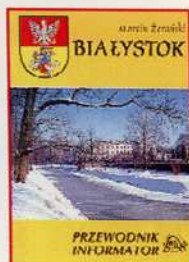
polecamy przewodniki po Polsce

wyd. II, 1998, 296 str.,
rozszerzone i poprawione

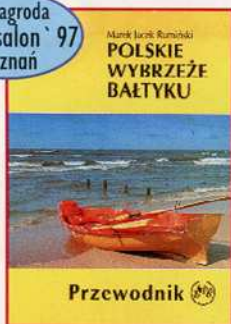

wyd. III, 1998, 216 str.
rozszerzone i poprawione
33 planiki miast

wyd. I, 1997, 150 str.,
plan miasta

III nagroda
tour salon '97
Poznań

wyd. I, 1997, 216 str.

wyd. I, 1997, 216 str.

III nagroda
tour salon '97
Poznań

wyd. I, 1996, 268 str.

Sprzedaż Księgarnia „MAPY” Biuro Handlowe

HURTOWA,
DETALICZNA
i
WYSYŁKOWA

ul. Boh. Monte Cassino 8
(Dworzec PKS)
tel. (0-85) 745 15 61
(0-85) 742 24 64 w. 32
w godz. 8-19
soboty 9-16

ul. Boh. Monte Cassino 10
tel. (0-85) 742 24 64 w. 51
w godz. 9-16

Zapowiedzi wydawnicze 1999

K. i T. Krzywicy **Suwalszczyzna, Zaniemenie**, wyd. I
Północne Podlasie, Wschodnie Mazowsze. Przewodnik, wyd. I
Warszawa. Przewodnik, wyd. I
T. Darmochwał **Beskid Niski Polski i Słowacki**, wyd. III

Paweł Średziński

PODLASIE 6

SŁOWNICZEK KRAJOZNAWCZY

Od wydawcy:

„Podlasie 6. Słowniczek krajoznawczy” został wydany z okazji 40 Jubileuszowego Ogólnopolskiego Wysokokwalifikowanego Rajdu Pieszego „Podlasie’99”. Zawiera on opisy ważniejszych atrakcji turystycznych położonych wzdłuż tras rajdowych. Uczestnikom Rajdu życzymy wspaniałych przygód, urzekających krajobrazów i dobrej zabawy.

Sposób korzystania ze Słowniczka:

Hasła ułożone są alfabetycznie. Szkice przebiegu tras rajdowych znajdują się na końcu wydawnictwa i zawierają nazwy miejscowości i rezerwatów opisanych w Słowniczku.

Słowniczek wydano dzięki pomocy:

- Wydziału Ochrony Środowiska Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku
- Wydziału Rozwoju Regionalnego i Promocji Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku
- Urzędu Miasta i Gminy w Tykocinie
- Urzędu Gminy w Gródku
- Urzędu Miasta i Gminy w Choroszczycy
- Urzędu Miasta i Gminy w Czarnej Białostockiej

Projekt znaczka 40 Jubileuszowego OWRP opracował **Tadeusz Bujwid**

Wydawca:

Regionalny Oddział PTTK w Białymstoku ul. Warszawska 43, tel./fax (085)73-24-624

ISBN 83-902504-3-8

Słowo wstępne

Czas zatarł ślady dawnej świetności Białostoczczyzny . Burzliwe dzieje usunęły z tego pogranicza kultury starożytnych i unitów. W dolinach rzek i puszczańskich ostępach przetrwał bezcenny świat przyrody, ustawicznie rugowanej z ostatnich enklaw. Północną granicę regionu wyznacza kotlina nieujarzmionej rzeki Biebrzy. Urozmaiconą rzeźbę terenu posiada Wysoczyzna Białostocka i Wzgórze Sokólskie. Na południe od doliny Narwi znajduje się Równina Bielska i Wysoczyzna Drohiccka, ograniczona Podlaskim Przełomem Bugu. Walory przyrodnicze i krajobrazowe decydują o niezwyklej atmosferze towarzyszącej wędrowcom przemierzającym Białostoczczyznę.

Autor

A

Augustowski Kanał - dł. 102 km, w tym w granicach Polski 80 km. Powstał w latach 1823-39 wg. projektu Ignacego Prądzyńskiego. Autorem pomysłu budowy kanału był minister skarbu Królestwa Polskiego Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki, który wobec wysokich ceł wprowadzonych przez Prusy postanowił połączyć drogą wodną Wisłę z Niemnem, a dalej z portem w Windawie nad Morzem Bałtyckim. W realizacji przedsięwzięcia uczestniczyło obok gen. Prądzyńskiego wielu wybitnych przedstawicieli ówczesnej myśli inżynierskiej m.in. gen. Jan Matelski, płk. Henryk Rossman i inż. Teodor Urbański. W wyniku rozwoju sytuacji politycznej i gospodarczej kanał nie spełnił pierwotnego przeznaczenia i stał się lokalnym szlakiem wodnym. W granicach Polski znajduje się 14 śluz /pierwsza śluza Dębowa, w miejscu ujścia Netty do Biebrzy/, z których 9 zachowało się w stanie bliskim pierwotnemu.

B

Babia Góra – wzgórze o wys. 160 m n.p.m. w pobliżu ⇒Choroszczy, niegdyś miejsce kultu pogańskiego. Znajduje się tutaj cmentarz wojenny z 1915 r. W pobliżu Babiej Góry najwyższe wzniesienie w otulinie ⇒Narwiańskiego Parku Narodowego, Ogrodowa Góra.

Baciki – zespół wsi w pobliżu ⇒Siemiatycz, który w XV w. należał do litewskiej rodziny Irykiewiczów. Z biegiem lat wskutek rozpadu dóbr doszło do podziału na trzy ośrodki: Baciki Dalsze, Średnie i Bliższe. W Bacikach Bliższych znajduje się ciekawa zabudowa drewniana z I poł. XX w., natomiast w Bacikach Średnich zachował się murowany dwór / pocz. XX w./ z parkiem, który należał do rodziny Ciecierskich i mieścił bogatą bibliotekę.

Bagno Ławki – największe z biebzańskich bagien, położone na południe od Grobli Honczarowskiej. Jeden z nielicznych obszarów bagiennych, który zachował naturalny

charakter. Podczas przelotów zatrzymują się tutaj liczne stada ptaków. Na obszarze tym legi odbywa m.in. rybitwa białoskrzydła, wodniczka, podróżniczek, wodnik, bekasik, kulik wielki, sowa błotna i ⇒błotniak stawowy.

Bagno Wizna – obszar bagienny zmeliorowany na potrzeby Kombinatu Łąkowego „Wizna”. W wyniku prac melioracyjnych nastąpiła degradacja środowiska, która dotknęła rezerwaty „Bagno Wizna I” i „Bagno Wizna II” powołane w 1967 r. w celu ochrony fragmentu torfowisk niskich.

Bahno w Borkach – rezerwat leśno-torfowiskowy w ⇒Puszczy Knyszyńskiej /pow. 286,90 ha/ powołany w 1990 r., w celu ochrony lasów bagiennych położonych w dolinie Supraśli. Rozległe torfowisko porasta sosnowo-brzozowy las bagienny /sosna i brzoza omszona/. W warstwie krzewów występuje brzoza niska. Na pow. ok. 3 ha znajduje się bezleśne torfowisko z brzozą niską i turzycami oraz bardzo rzadkim lipiennikiem Loesela i skalnicą torfowiskową. Rezerwat stanowi ostoję łośia na terenie Puszczy Knyszyńskiej.

Bazylianie – wspólnoty monastyczne w Kościele wschodnim oparte na regule św. Bazylego Wielkiego z IV w. Kłasztory bazylikańskie w Rzeczpospolitej przystąpiły do unii brzeskiej /1596 r./, aby po zreformowaniu przez św. Józafata Kuncewicza, stworzyć jednolity zakon zatwierdzony przez papieża w 1744 r. W wyniku unii wspólnoty bazylikańskie przejęły elementy monastycyzmu zachodniego. W 1839 r. nastąpiła kasata zakonu w zaborze rosyjskim. Waznym ośrodkiem bazylikańskim na terenie Podlasia był klasztor supraski. W 1498 r. Aleksander Chodkiewicz sprowadził do ⇒Gródka prawosławnych mnichów z Kijowa. Zakonnicy przenieśli się w bardziej ustronne miejsce do uroczyska Suchy Gród. Tutaj powstała drewniana cerkiew zastąpiona murowaną świątynią /1503-11 r./, Freski w cerkwi namalował mnich Serbin Niektaryj Malar. W XVII w. bazylianie suprascy przystąpili do unii brzeskiej. W klasztorze istniała biblioteka przechowująca cenne zbiory m.in. rękopis supraski /cenny zabytek z XI w./.

Ośrodek supraski prowadził szkołę przyklastorną, drukarnię i papiernię. Jednym z przełożonych klasztoru w ⇒Supraślu był Leon Kiszka, który urząd archimandryty supraskiego objął w 1708 r. W 1711 r. został wyświęcony na biskupa włodzimierskiego. Od 1713 r. pełnił funkcje Metropolity całej Rusi. W 1720 r. zwołał Synod Zamojski, który podjął dzieło reformy kościoła unickiego. W 1839 r. nastąpiła kasata klasztoru supraskiego, a unitów zmuszono do przyjęcia prawosławia.

Batalion – rzadki ptak terenów bagienny - łąkowych, symbol ⇒Biebrzańskiego Parku Narodowego. Wiosną samce gromadzą się na arenach tokowych, gdzie staczają pozorowane walki stosując ozdobne kryzy. Batalion zakłada gniazda na turzycowiskach i podmokłych łąkach. W skutek przekształcania obszarów bagiennych skurczył się areal lęgowy tego gatunku. W latach 1976-80 nad ⇒Biebrzą stwierdzono występowanie 100-300 samic. W późniejszym okresie odnotowano kolejny spadek liczebności samic lęgowych występujących na bagnach biebrzańskich /do ok. 50/.

Benedyktynki drohiczyńskie – w 1632 r. powstał w ⇒Drohiczynie klasztor benedyktynek p.w. Wszystkich Świętych, jako fundacja wojewody podlaskiego Jakuba Niemiry. Pierwszą przełożoną sióstr, sprowadzonych z Torunia, była Elżbieta Deciusówna. Na początku w klasztorze przebywało 15 zakonnic. W 1709 r. 4 siostry zmarły na zarazę pielęgnując chorych. W 1856 r. skasowano klasztor wysyłając mniszki do Wilna. W 1857 r. powróciły 4 zakonnice, które do 1864 r. prowadziły tajną szkołę w klasztorze. Po usunięciu benedyktynek, przebywały tutaj czasowo mniszki prawosławne. W 1957 r. klasztor przejęły benedyktynki z Nieświeża. Klasztor i kościół był kilkakrotnie niszczone. Obecna świątynia pochodzi z lat 1734-38 i została wybudowana z fundacji Wiktoryna Kuczyńskiego, kasztelana podlaskiego.

Berezowo – rezerwat faunistyczny w ⇒Puszczy Białowieskiej /pow. 115,26 ha/

utworzony w 1995 r., w celu ochrony motyli dziennych i kraśników. Na terenie rezerwatu występuje torfowisko wysokie porośnięte sosną i brzozą omszoną z domieszką świerka. W runie dominuje welnianka pochwowata, bagno zwyczajne, żurawina błotna i modrzewnica północna. W rezerwacie stwierdzono występowanie 28 gatunków motyli dziennych i kraśników.

Białostockie Muzeum Wsi – skansen budownictwa ludowego założony w 1984 r. w Osowiczach w pobliżu ⇒Białegostoku. Muzeum prezentuje zabytkową zabudowę drewnianą Białostoczczyzny. Na terenie skansenu znajduje się m.in. dwór z Bobry Wielkiej, wiatrak koźlak, kuźnia, młyn wodny i leśniczówka.

Białowieska Puszcza – duży kompleks leśny, który zajmuje po stronie polskiej pow. 62,5 tys. ha /łączna pow. Puszczy wynosi 150 tys. ha/. O najstarszych śladach osadnictwa w puszczańskich ostępach świadczą odkrycia archeologiczne. W 1589 r. Puszcza Białowieska weszła w skład dóbr stołowych, przeznaczonych na utrzymanie dworu królewskiego. Do końca XVIII w. szczególna ochrona Puszczy powstrzymywała kolonizację obszarów leśnych. W okresie zaborów stanowiła naturalny magazyn surowców na potrzeby floty rosyjskiej. W 1888 r. Puszcza weszła w skład prywatnych apanaży carskich. W 1915 r. Niemcy przystąpili do rabunkowej eksploatacji zasobów leśnych /wycięto 5 mln. m3 drewna/. Podczas I wojny światowej wyginęły białowieskie ⇒żubry. Wsie puszczańskie powstały jako osady budników /Pogorzelce, Budy, Teremiski/ i osoczników /Dubiny/. Puszcza Białowieska jest podzielona na oddziały w kształcie kwadratów o boku długości jednej wiorsty /1066,5 m/. Obecnie na terenie Puszczy poza Białowieskim Parkiem Narodowym istnieje 20 rezerwatów przyrody.

Białowieski Park Narodowy – park narodowy /pow. 10502 ha/, którego początki sięgają 1921 r. kiedy staraniem grupy naukowców powstało leśnictwo „Rezerwat”. Białowieski Park Narodowy uznano za rezerwat biosfery /1977

r./ oraz wpisano na listę Światowego Dziedzictwa Ludzkości /1979 r./ W 1997 r. Park został wyróżniony Dyplomem Europy. W skład BPN wchodzi ścisły rezerwat przyrody, obręb ochronny Hwoźna /obszar przyłączyony w 1996 r./, Ośrodek Hodowli Żubrów, Rezerwat Pokazowy Zwierząt oraz Park Pałacowy. Rezerwat ścisły /pow. 4747 ha/ obejmuje fragment Puszczy Białowieskiej w widłach ⇨ rzeki Narewki i Hwoźnej. Obszar rezerwatu porastają lasy pochodzenia naturalnego. Duże powierzchnie rezerwatu zajmuje grąd /dąb, grab, lipa z domieszką klonu, wiązu, jesionu i świerka/. Zespół ten charakteryzuje wielopiętrowość przejawiająca się w występowaniu piętła najwyższego /pojedyncze świerki/, głównego /dąb, lipa, klon i młodsze świerki/ i najniższego /grab i młodsze drzewa pozostałych gatunków/. Obok grądów występują bory, łągi jesionowo-olszowe oraz olsy. Udział drzew liściastych na terenie rezerwatu wynosi 65%. W rezerwacie stwierdzono występowanie 25 gatunków drzew. Osiągają one znaczne rozmiary: dęby do 41 m wysokości i 730 cm obwodu, świerki wysokości do 52 m, lipa i jesion wys. do 43 m oraz wierzba iwa – wys. do 26 m. Na torfowiskach niskich położonych w dolinie Narewki występuje brzoza niska i wierzba borowikolistna. W rezerwacie ścisłym rosną 632 gatunki roślin naczyniowych, 250 gatunków porostów, 200 gatunków mchów oraz 3000 gatunków grzybów. Faunę BPN reprezentuje 11000 gatunków, w tym 44 gatunki ssaków /m.in. ⇨ żubr, łos, jelen, sarna, dzik, rys, wilk i bóbr/, 120 gatunków ptaków lęgowych m.in. bocian czarny, orlik krzykliwy, jarząbek, dzięcioł białogrzbiety i trójpalczasty, sowa mszarna, włochatka oraz sóweczka/, 7 gatunków gadów, 12 gatunków płazów, 8500 gatunków owadów. W 1996 r. w granicach Parku znalazły się obszary przylegające od zachodu i północy do rezerwatu ścisłego. Florę i faunę Puszczy Białowieskiej przybliża Muzeum Przyrodniczo-Leśne /mieści się ono w Parku Pałacowym/ oraz Rezerwat Pokazowy Zwierząt położony w pobliżu Białowieży.

Białowieża – wieś usytuowana na Polanie Białowieskiej. Pierwsza osada powstała w

uroczysku Stara Białowieża, gdzie istniał dwór myśliwski. W końcu XVI w. została przeniesiona na obecne miejsce. W okresie panowania Wettinów nastąpiła rozbudowa królewskiego dworu myśliwskiego. W 1894 r. na wzgórzu pałacowym powstała rezydencja carska wg. projektu Mikołaja de Rocheforta. W 1897 r. do Białowieży dotarła linia kolejowa. W okresie międzywojennym pałac carski pełnił funkcje reprezentacyjne. 20.IX.1939 r. w rejonie Białowieży powstała dywizja kawalerii „Zaza”, która wzięła udział w ostatniej bitwie polskiego Września stoczonej pod Kockiem. Podczas II wojny Niemcy zniszczyli pałac. W Białowieży zachował się Park Pałacowy /założenie typu angielskiego/ zaprojektowany przez Walerego Kronenberga pod koniec XIX w. W Parku występuje 90 gatunków drzew i krzewów. W południowej części Parku znajdują się dwa stawy z wyspami między którymi przebiega grobla z obeliskiem wystawionym na pamiątkę polowania króla Augusta III w 1752 r. W Białowieży znajduje się: drewniana leśniczówka z 1845 r. /obecnie Ośrodek Edukacji Przyrodniczej BPN/, Dom Marszałkowski /obecnie siedziba Dyrekcji BPN/, dawna stajnia kozacka /obecnie DW PTTK/, brama pałacowa, cerkiew p.w. św. Mikołaja Cudotwórcy z końca XIX w., kościół p.w. św. Teresy od Dzieciątka Jezus z lat 1926-34 zabytkowe budynki drewniane wzniesione w związku z powstaniem linii kolejowej oraz skansen budownictwa ludowego. Białowieża stanowi siedzibę 4 placówek naukowych, prowadzących badania przyrodnicze i leśne.

Białystok – miasto, którego początki sięgają XV w. W 1547 r. stał się własnością Wiesiołowskich, którzy wzniesli tutaj dwór i kościół. W 1661 r. Stefan Czarniecki otrzymał Białystok wraz ze starostwem tykocińskim. Wkrótce włóści te przeszły pod zarząd Branickich. Prawdopodobnie w 1691 r. Białystok otrzymał prawa miejskie. W I poł. XVIII w. Branicy wzniesli tutaj rezydencję nazwaną „Wersalem Podlasia”. Inwestycje budowlane Jana Klemensa Branickiego /1689-1771/ sprawiły, iż miasto przeżyło „złote lata”. W 1804 r. Potoccy sprzedali Białystok królowi pruskiemu. W 1807 r. obwód białostocki

znalazł się w granicach Cesarstwa Rosyjskiego. Polityka celna Rosjan wobec Królestwa Polskiego. wpłynęła na rozwój silnego ośrodka przemysłu włókienniczego w Białymstoku. W mieście osiedlała się ludność żydowska, która pojawiła się tutaj w XVII w. W II poł. XIX w. Białystok uzyskał dogodnie połączenie kolejowe z Warszawą i Petersburgiem /1862 r./, Brześciem /1873 r./ i Wołkowyskiem /1888 r./, W lutym 1919 r. ^{miasto zostało} ~~zabite~~ ^{zostało} wyzwolone przez 4 Pułk Ułanów. Podczas wojny polsko-bolszewickiej powstał Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski. 22.VIII. 1920 r. oddziały polskie stoczyły bitwę o Białystok, usuwając Armię Czerwoną z miasta. W okresie międzywojennym Białystok był stolicą województwa. Połowę mieszkańców miasta stanowili Żydzi. 15.IX.1939 r. doszło do krótkiej obrony miasta przed nacierającymi oddziałami niemieckimi. W okresie okupacji sowieckiej nastąpiła fala aresztowań i deportacji. Atak niemiecki na ZSRR /22.VI.1941 r./ oznaczał zagładę tysięcy Żydów, którzy w 1943 r. podjęli rozpaczliwą próbę obrony w białostockim getcie. Najstarszym zabytkiem w Białymstoku jest kościół fundacji Wiesiołowskich z lat 1617-21. W I poł. XVIII w. powstał Pałac Branickich, który został zrekonstruowany po zniszczeniach ostatniej wojny. W pobliżu rezydencji znajduje się Pałacyk Gościnny /II poł. XVIII w./ przeznaczony dla gości, którzy przybywali do hetmańskiego miasta. W pobliżu Bazyliki Mniejszej p.w. Wniebowzięcia NMP z lat 1900-05 projektu Józefa Dziekońskiego, przylegającej do „starego” kościoła, zachował się dawny szpital parafialny /obecnie kino „Ton”. klasztor sióstr miłosierdzia /1768-69 r./ i zabytkowa plebania /1759-61 r./, dawny odwach oraz łoża masońska. W centrum miasta znajduje się Ratusz z poł. XVIII w. Na Wzgórzu św. Magdaleny zachowała się dawna kaplica unicka /obecnie prawosławna/ p.w. św. Marii Magdaleny /1758 r./ Najstarszą świątynią prawosławną jest cerkiew p.w. św. Mikołaja z lat 1843-46. Poza tym w mieście znajdują się zabytkowe budowle z XIX i pocz. XX w. Z lat 1927-46 pochodzi modernistyczny kościół p.w. św. Rocha, projektu Oskara Sosnowskiego. Na obrzeżach miasta znajdują się dwa rezerwy

przyrody „Las Zwierzyniecki” /utworzony w 1996 r., pow. 33,84 ha/ i „Antoniuk” /powołany w 1995 r., pow. 70,07 ha/.

Biebrza – główna rzeka Kotliny Biebrzańskiej /dt. 164 km/ i prawy dopływ Narwi, której nazwa wywodzi się od licznej niegdyś populacji bobrów zamieszkującej dolinę Biebrzy. Wyodrębniono trzy baseny: Górny /od źródeł w okolicach Nowego Dworu do ⇒Sztabina/, Środkowy /odcinek Sztabin – ⇒Osowiec/ i Dolny /Osowiec – ujście Biebrzy do Narwi/. Rzeka pełniła ważną rolę strategiczną, stanowiąc naturalną przeszkodę trudną do sforsowania. Wałory przyrodnicze Biebrzy wpłynęły na decyzję o utworzeniu parku narodowego, który objął ochroną ten unikatowy w skali europejskiej obszar.

Biebrzański Park Narodowy – park narodowy /pow. 59223 ha/ utworzony w 1993 r. w celu ochrony bezcennych obszarów torfowiskowo-bagiennych w Kotlinie Biebrzańskiej. Na obszarze parku wyróżniono 43 zespoły roślinne. W dolinie Biebrzy występują wyspy mineralne /grądzi i grądy/ wyniesione nad poziom torfowisk, często pokryte lasem liściastym. Wydmy porastają bory, w których skład wchodzi sosna i świerk. W ⇒Biebrzańskim Parku Narodowym można spotkać relikty glacialne /skalnica torfowiskowa, gnidosz królewski/ oraz gatunki borealne związane z chłodnym klimatem północnym. Bagna biebrzańskie zamieszkuje wiele gatunków ptaków m.in. biegus zmienny, ⇒batalion, dubelt, bekasik, podgorzałka, rybitwa białoskrzydła, mewa mała, wodniczka, cietrzew, rycyk, dzięcioł białogrzioty, łabędź krzykliwy i niemy, bielik, orzełek wiochaty, orlik grubodzioby i krzykliwy, gadożer oraz ⇒błotniaki: stawowy, łąkowy i zbożowy. Bogactwo ornitofauny odzwierciedlają liczby: ok. 250 gatunków ptaków, w tym 157 lęgowych i 21 zagrożonych wyginięciem. W Biebrzańskim Parku Narodowym można spotkać wilka, bobra i wydrę. Królem bagien biebrzańskich jest łoś, którego ostoją znajduje się w rezerwacie ścisłym ⇒ „Czerwone Bagno”. Spośród 36 gatunków ryb żyjących w wodach Biebrzy. warto wymienić minoga

ukraińskiego /gatunek charakterystyczny dla zlewni Morza Czarnego/. Siedziba Parku znajduje się w Osowcu.

Bielsk Podlaski – miasto, którego początki sięgają XII – XIII w. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1252 r. Najpierw należał do książąt ruskich, aby w początkach XIV w. stać się własnością Litwy. Rywalizacja mazowiecko-litewska kilkakrotnie wpłynęła na zmianę przynależności terytorialnej Bielska. W 1430 r. wielki książę litewski Witold wprowadził do miasta wójta, zaś w 1495 r. otrzymało ono prawo magdeburskie. W XVI w. nastąpił rozwój gospodarczy Bielska. Na Górze Zamkowej istniał zamek, który spłonął w 1564 r. W XVI w. funkcjonowały w Bielsku dwa kościoły i pięć cerkwi. W latach 1641-43 został wybudowany kościół i klasztor karmelitów trzewickowych, sprowadzonych tu w 1633 r. przez Elizeusza Niwińskiego. Miasto w okresie wojen szwedzkich poniosło znaczne straty. W 1873 r. przeprowadzono przez Bielsk linię kolejową. W sierpniu 1941 r. w mieście powstało getto żydowskie zlikwidowane w listopadzie 1942 r.

W Bielsku Podlaskim znajduje się Góra Zamkowa, zaś układ przestrzenny, pochodzi z XV-XVI w. Ratusz późnobarokowy z ok. 1779 r. został zaprojektowany przez Józefa Sękowskiego i mieści obecnie ekspozycję muzealną. Kościół p.w. Narodzenia NMP i św. Mikołaja /1780-83/ powstał z fundacji Izabeli Branickiej według projektu Szymona Bogumiła Zuga. Zespół klasztorny karmelitów trzewickowych został zbudowany w latach 1641-43, a zakonnicy przebywali w tych budynkach do 1796 r. W Bielsku zachowały się także dawne cerkwie unickie /obecnie prawosławne/: cerkiew p.w. Narodzenia NMP Niepokalanej /ul. Puszkina 18/ przeniesiona z Góry Zamkowej w poł. XVI w.; cerkiew drewniana p.w. św. Michała Archaniola z 1789 r. /ul. Mickiewicza 36/; cerkiew p.w. Zmartwychwstania Pańskiego z ok. 1716 r. /dawniej unicka p.w. św. Jerzego/ oraz cerkiew Św. Trójcy z przełomu XVII i XVIII w. przeniesiona z miasta na cmentarz.

Budownictwo drewniane reprezentuje m.in. dwór Smulskich i zajazd drewniany z poł. XIX

w. Na uwagę zasługują także cmentarze: parafialny i wojskowy, gdzie znajdują się mogiły żołnierzy polskich z 1939 r., partyzantów z IV UBK poległych pod Pawłami oraz żołnierzy radzieckich z 1944 r. W Bielsku Podlaskim istnieje szkoła malowania ikon.

Błotniak stawowy – ptak drapieżny licznie reprezentowany /150-200 par/ w Osowieckim Parku Narodowym, którego jest symbolem. Każda para oblatuje terytorium, na którym wśród trzciny zakłada gniazdo. Błotniaka stawowego najłatwiej rozpoznać po charakterystycznym sposobie lotu ze skrzydłami uniesionymi w kształcie litery V. Samica jest brunatna z jasnozółtą głową, samiec z jasną głową i skrzydłami brązowo-szarymi z czarnymi zakończeniami. Błotniak przylatuje w kwietniu. Odlot przypada na październik.

Boćki – wieś nad Nurcem, która w 1509 r. została nadana Iwanowi Sapieże. W 1509 r. Boćki otrzymały prawa miejskie. W 1513 r. Iwan Sapieha ufundował tutaj kościół. W 1720 r. Jan Sapieha i Katarzyna z Branickich wzniesli w Boćkach kościół i klasztor reformatorów /1730-39/ zaprojektowany przez Mateusza Osieckiego. W 1823 r. następnymi właścicielami Potoccy sprzedali miasto rządowi rosyjskiemu. Boćki słynęły z wyrobu dyscyplin i batogów tzw. „Boćkowców”. W 1934 r. miasto utraciło prawa miejskie. Cerkiew prawosławna /dawna unicka/ p.w. Zaśnięcia NMP pochodzi z ok. 1760 r.

Bokiny – wieś położona na wysokim brzegu Narwi, w której znajduje się ościół parafialny z lat 70-tych XX w. Na skraju wsi znajduje się punkt widokowy na dolinę Narwi.

Bracia Dobrzyńscy – zakon rycerski, który powstał w XIII w. w celu ochrony Mazowsza i Kujaw przed najazdami pruskimi. W 1228 r. Bracia Dobrzyńscy otrzymali od Konrada Mazowieckiego Dobrzyń nad Wisłą. Do zakonu należało 15 rycerzy z Dolnej Saksonii i Meklemburgii, na których czele stanął mistrz Brunon. Wobec braku sukcesów w walce z Prusami, większość braci przyłączyła się do

zakonu krzyżackiego. W 1237 r. rycerze, którzy nie wstąpili w szeregi Krzyżaków zostali przeniesieni przez Konrada Mazowieckiego do Drohiczyna, aby wzmocnić obsadę grodu. Ostatnia wzmianka o braciach dobrzyńskich pochodzi z 1240 r.

Branicki Jan Klemens /1689-1771/ - hetman wielki koronny i kasztelan krakowski. W 1709 r. przejął dziedziczne dobra na Podlasiu. Przeprowadził tutaj szereg inwestycji budowlanych. W ⇨ Białymstoku założył pierwszą w Rzeczpospolitej Wojskową Szkołę Inżynierii i Budownictwa. Zakończył budowę rezydencji białostockiej, nazywanej „Wersalem Podlasia”. Na dworze Branickich przebywał m.in. Franciszek Karpiński, Sylwester Mirys i Jan Chryzostom Redler. Z inicjatywy Branickiego powstał teatr, balet i orkiestra. W pobliskiej ⇨ Choroszczy wznosił letnią rezydencję. Hetman był kontrkandydatem Stanisława Augusta Poniatowskiego do tronu polskiego. Jan Klemens Branicki zmarł bezpotomnie w 1771 r.

Brańsk – miasto nad Nurcem, którego początki sięgają XII-XIII w. W 1493 r. Brańsk otrzymał prawa miejskie. Miasto było siedzibą sądów ziemskich i grodzkiego. Królowa Bona i Zygmunt Stary ufundowali w Brańsku szpital, kościół parafialny i cerkiew. Dość licznie osiedlała się tutaj szlachta. W wyniku wojen szwedzkich miasto podupadło. W 1768 r. utraciło sądy ziemskie na rzecz ⇨ Bielska. Z Brańskiem związana była postać Ignacego Kapicy- Milewskiego / 1763-1817/ , który zgromadził informacje na temat 64 rodów szlacheckich. W Brańsku znajduje się grodzisko z XII w. oraz klasycystyczny kościół p.w. Wniebowzięcia NMP z 1862 r.

Brzostowski Karol /1796-1854/ - hrabia, adiutant wielkiego księcia Konstantego, który zrezygnował z kariery wojskowej i zajął się zadłużonymi dobrami sztabińskimi. Zniósł pańszczyznę oczynszowując chłopów. Mieszkańcom dóbr zapewnił bezpłatną opiekę lekarską i dostęp do szkolnictwa, skutecznie eliminując analfabetyzm. Hrabia założył kasę oszczędności oraz kasę pożyczkową.

Zorganizował Hutę Sztabińską, która produkowała m.in. elementy potrzebne do budowy kanału augustowskiego, maszyny rolnicze oraz automaty do rozlewania trunków i kapslowania butelek. W 1851 r. telegraf połączył siedzibę hrabiego Brzostowskiego w ⇨ Cisowie z Hutą Sztabińską. Decyzją testamentu miała powstać Instytucja Rolniczo-Przemysłowa Sztabin o charakterze spółdzielczym. Po śmierci Karola Brzostowskiego /1854 r./ nastąpił upadek Rzeczpospolitej Sztabińskiej.

Budnicy – zajmowali się wytwarzaniem smoły, dziegciu, potażu i węgla drzewnego. Wokół prymitywnych warsztatów nazywanych budami bądź majdanami powstały osady budników. W XVIII w. budnicy sprowadzeni z Mazowsza założyli Pogorzelce. Budy i Teremiski/.

Bug – lewy dopływ ⇨ Narwi / 772 km /, który bierze swój początek na Wysoczyźnie Wołyńskiej. Na odcinku od ⇨ Niemirowa do ⇨ Drohiczyna rzeka tworzy Podlaski Przełom Bugu. Niegdyś Bug stanowił ważny szlak komunikacyjny, wokół którego skupiał się handel oraz powstały ośrodki grodowe. Unikatowy krajobraz chroni Park Krajobrazowy Podlaski Przełom Bugu.

Budzisk – rezerwat leśny /pow. 328.51 ha/ utworzony 1970 r., w celu ochrony fragmentu ⇨ Puszczy Knyszyńskiej. Teren rezerwatu porasta grąd /3 podzespoły: czyścowy, murszowy i typowy/, łąg /jesionowo-olszowy, świerkowo-olszowy/, las bagienny, ols i bór mieszany. Stwierdzono tu występowanie 279 gatunków roślin naczyniowych, w tym 17 gatunków chronionych. W rezerwacie znajdują się źródłiska w kształcie niecki z piaszczystym dnem oraz torfowiska źródłiskowe. Obecność strumienia przyciąga na teren rezerwatu wiele gatunków zwierząt.

Bujnowski Zygmunt /1895-1927/ - malarz związany z ⇨ Tykocinem. Studiował na wydziale malarstwa Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu, skąd przeniósł się do Kijowa /1917/, gdzie kontynuował studia w Polskiej Szkole Sztuk Pięknych. Po powrocie do kraju

służył w wojsku polskim i został ciężko ranny pod Berezyną. Ostatnie lata życia spędził w Tykocinie. Bujnowski malował pejzaże przedstawiające nadnarwiańskie krajobrazy, które można obejrzeć w muzeum tykocińskim.

C

Cecele – wieś w pobliżu ⇨ Siemiatycz znana z odkrycia cmentarzyska kultury wielbarskiej z okresu późnorzymskiego /II poł. II - pocz. V w. n. e/. Archeolodzy odnaleźli tutaj 550 grobów płaskich i 8 kurhanowych o średnicy 15-20 m z dużymi nasypami kamiennymi, z przewagą pochówków kobiecych i dziecięcych.

Choroszcz- miasto w pobliżu ⇨ Białegostoku, którego początki sięgają XV w. W 1437 r. puszcza zwana Choroszczą stała się własnością wójta z Tykocina, Piotra z Gumowa. Następnie dobra choroskie trafiają w ręce Chodkiewiczów / schyłek XV w. /W 1507 r. Choroszcz otrzymała prawa miejskie. Należała wówczas do klasztoru supraskiego ⇨ Bazylianów, którzy wnieśli tutaj cerkiew. W 1533 r. miasto powróciło do Chodkiewiczów, aby w 1587 r. trafić w ręce Paców, jako posag Anny Chodkiewiczówny. W XVII w. do Choroszczy przybywają dominikanie sprowadzeni przez Stefana Mikołaja Paca. Wkrótce Choroszcz utraciła dotychczasowe znaczenie na rzecz Białegostoku. Od 1703 r. miasto należało do Branicich. Zarządca dóbr choroskich hetman wielki koronny ⇨ Jan Klemens Branicki wznosił tutaj letnią rezydencję, ufundował kościół i klasztor dominikanów, cerkiew unicką i przytułek. Po śmierci księżnej Izabeli Branickiej Choroszcz trafiła, m.in. w ręce Mostowskich, w których majątku powstała manufaktura tekstylna. W 1840 r. fabrykant niemiecki Christian August Moes założył w Choroszczy fabrykę sukna i kortów, która na początku XX w. była największym tego typu zakładem na ziemiach polskich. Po zniszczeniach I wojny światowej w budynkach fabrycznych powstał z inicjatywy dr. Zygmunta Brodowicza szpital psychiatryczny. Letnia rezydencja Jana Klemensa Branickiego z XVIII w. mieści obecnie Muzeum Wnętrz Pałacowych. Autorem założenia ogrodowo-

parkowego był inżynier francuski Ricaud de Tirregaille. W pałacu gościli m.in. dwaj ostatni królowie Polski August III i Stanisław Poniatowski. Innym zabytkiem jest kościół i klasztor dominikanów, który powstał w 1757 r. z inicjatywy Jana Klemensa Branickiego i przechowuje relikwie św. Kandyda. Placówka dominikańska, stynąca niegdyś ze swej działalności duszpasterskiej i oświatowej oraz biblioteki, została zlikwidowana w 1839 r. Cerkiew p.w. Matki Boskiej Opiekuńczej pochodzi z 1878 r. W pobliżu miasta znajduje się Raka Góra skąd rozciąga się widok na Choroszcz i dolinę Narwi.

Cichorski Władysław „Zameczek” /1822-76/ - jeden z dowódców ⇨ Powstania Styczniowego na Białostoczczyźnie. Dowodził oddziałem powstańczym, który stoczył szereg bitew i potyczek z wojskami rosyjskimi m.in. w ⇨ Surazu, ⇨ Rudce, ⇨ Siemiatyczach. później pod Radzanowem i Chorzelami. Cichorski został aresztowany przez Prusaków i udał się na emigrację.

Ciechanowiec – miasto nad Nurcem, które przed 1429 r. otrzymało prawa miejskie. Ciechanowiec powstał na międzynarodowym szlaku handlowym biegnącym z Moskwy do Warszawy, Poznania i Lipska. W XV w. miasto stało się własnością rodu Kiszaków, którzy wybudowali tutaj zamek zniszczony w czasie wojen XVII i XVIII w. W XVII w. Jan Kiszka założył w Ciechanowcu ośrodek ariański wraz z drukarnią i zborem. W XVI w. Ciechanowiec został podzielony na lewobrzeżne Stare Miasto i prawobrzeżne Nowe Miasto. Dopiero w okresie międzywojennym doszło do ponownego scalenia obu części Ciechanowca. W XVIII w. ks. Krzysztof ⇨ Kluk założył tutaj ogród botaniczny. W 1786 r. Maria z Lanckorońskich Ossolińska ufundowała w Ciechanowcu szpital prowadzony do 1864 r. przez siostry miłosierdzia. W wyniku zaborów Stary Ciechanowiec znalazł się w Cesarstwie Rosyjskim, zyskując na wprowadzeniu wysokiego cła dla Królestwa Polskiego. Prężnie rozwijał się tutaj przemysł włókienniczy. Natomiast Nowy Ciechanowiec zachował rolniczy charakter i stracił w 1870 r.

prawa miejskie. Do dziś przetrwały: resztki założenia obronnego w postaci fosy okalającej nieistniejący zamek Kiszków; kościół p.w. Świętej Trójcy fundacji Franciszka Maksymiliana Ossolińskiego z lat 1732-37 wg. projektu Mateusza Osieckiego; pomnik ks. Krzysztofa Kluka; kapliczka św. Antoniego / I poł. XIX w.; cerkiew prawosławna p.w. Wniebowstąpienia Pańskiego, w miejscu poprzedniej unickiej oraz cmentarz gdzie znajdują się kwatery: katolicka, żydowska, ewangelicka i prawosławna. W 1963 r. powstało Muzeum Rolnictwa im. K. Kluka, którego integralną część stanowi skansen budownictwa pogranicza Mazowsza i Podlasia oraz plantacja roślin leczniczych ks. Kluka.

Cisów – wieś w pobliżu ⇨ Sztabina, która była siedzibą ⇨ Karola Brzostowskiego. W latach 1885-1908 Cisów należał do księżnej Anny Szachowskiej- Michałowskiej, która urządziła tutaj park krajobrazowy. We wsi zachował się dwór z około 1834 r., oficyna oraz resztki parku. W pobliskiej wsi Huta, mieściły się zakłady Huty Sztabińskiej.

Czarna Białostocka – miasto, którego początki sięgają II poł. XIX w., kiedy powstała tutaj linia kolejowa Warszawa - Petersburg. Z upływem lat stacja kolejowa Czarna Wieś przekształciła się w znaczący ośrodek, który w 1962 r. otrzymał prawa miejskie. Na uwagę zasługuje: kościół z 1976 r. z ciekawym wystrojem wnętrza oraz kaplicą pogrzebową ozdobioną starymi krzyżami cmentarnymi; drewniany budynek z lat 30- tych XX w. tzw. „Belweder” oraz wystawiony przed wojną pomnik Żwirki i Wigury. W pobliżu miasta znajduje się sztuczny zbiornik wodny Czapielówka.

Czarna Rzeczka – rezerwat projektowany w ⇨ Puszczy Knyszyńskiej, który obejmuje dolinę leśnej, rzeki płynącej wśród lasu łęgowego i olsu. W bogatym runie występują rośliny podlegające ochronie: widłak wronec, widłak jałowcowaty, kruszczyk szerokolistny, storczyk płamisty i rosiczka okrągłolistna.

Czarna Wieś Kościelna – wieś w ⇨ Puszczy Knyszyńskiej założona w XVIII w., znany ośrodek wyrabiający ceramikę siwą tzw. „siwaki”. Przed 1799 r. przybył tutaj pierwszy garncarz Antoni Piechowski. W XIX w. większość mieszkańców prowadziła warsztaty garncarskie produkując głównie dachówkę. Garncarze z Czarnej Wsi wyrabiali także naczynia codziennego użytku m.in. dwojaki /do noszenia potraw w pole/, „ładyszki” /do przechowywania mleka/, „makotry” /do tarcia maku/, „buiki” /do przechowywania płynów/, „szabasówki” /do gotowania potraw i „gary” /do kiszenia ogórków/. Wraz z upływem czasu nastąpił upadek tradycji garncarskich, które podtrzymują istniejące do dziś warsztaty produkujące ceramikę siwą i czerwoną. Na ulicy Sosnowej 19 znajduje się pracownia Jana Kudrewicza. Inny warsztat, należący do braci Piechowskich, istnieje na Pięknej 27. Tradycję rękodzieła ludowego podtrzymuje Mieczysław Hulewicz, który w kuźni przy ul. Sosnowej zajmuje się kowalstwem artystycznym. We wsi znajduje się kościół p.w. Matki Boskiej Anielskiej /1912-20 r./.

Czartajew – wieś w pobliżu ⇨ Siemiatycz, w której istniał dwór rodziny Wołków. Z założenia dworskiego pozostał park i czworaki. W nocy z 6 na 7 lutego 1863 r. przebywały tutaj wojska rosyjskie przed decydującym atakiem na Siemiatycze.

Czerwone Bagno – bezcenna enklawa przyrodnicza, położona w Basenie Środkowym Kotliny Biebrzańskiej. Występują tu wały wydymowe zwane grzędami i gładami, które osiągają wysokość ponad 120 m. n.p.m. Obszar Czerwonego Bagna zajmują rozległe turzycowiska, bagienny bór sosnowy z domieszką świerka i brzeziny oraz grąd, łąg i ols. W 1926 r. powstał tutaj rezerwat „Czerwone Bagno” powołany w celu ochrony ostoi zagrożonych wyginieciem łosi. W pobliżu istniał od 1925 r. rezerwat „Grzędzy”, który miał służyć zachowaniu fragmentu naturalnego drzewostanu. W 1981 r. oba rezerwaty zostały połączone w jeden obszar chroniony o pow. 11629,75 ha. Tutejsze bagna i lasy wielokrotnie udzielały schronienia uczestnikom powstań

narodowych i walk partyzanckich. W 1943 r. Niemcy spacyfikowali wieś Grzędy położoną w obrębie Czerwonego Bagna. W czerwcu 1944 r. nastąpiła koncentracja oddziałów partyzanckich w ramach przygotowań do akcji „Burza”. W rejonie Czerwonego Bagna działał 9 PSK AK. W dniach 8-9 września 1944 r. podkomendni kpt. Wiktora Konopki stoczyli tutaj bitwę z oddziałami niemieckimi.

D

Dąbrowa Białostocka – miasto założone w Puszczy Nowodworskiej. Prawdopodobnie w I poł. XVI w. Dąbrowa stała się własnością Horczaków, którzy w 1558 r. zrzekli się nadania na rzecz Zygmunta Augusta. Pierwsza wzmianka źródłowa o Dąbrowie jako mieście pochodzi z 1712 r. Przed 1775 r. ośrodek dąbrowski otrzymał prawa miejskie z inicjatywy podskarbiego litewskiego, Antoniego Tyzenhauza. W 1941 r. miasto zostało spalone przez wojska niemieckie. Po drugiej wojnie światowej Dąbrowa utraciła prawa miejskie /1950 r./, które odzyskała w 1965 r. W Dąbrowie znajduje się kościół p.w. św. Stanisława /1897-1902 r./ oraz cerkiew p.w. św. Jana Teologa. Na uwagę zasługują także cmentarze: katolicki i żydowski.

Dębowy Grąd – rezerwat leśny w ⇒Puszczy Białowieskiej /pow. 100,47 ha/ utworzony w 1985 r. w celu ochrony naturalnych zespołów grądowych z dużym udziałem dębu i jesionu. Teren rezerwatu zajmuje grąd czyszcowy, murszowy i turzycowy. Przez rezerwat przepływa strumień Dubitka, którego zatorfioną dolinę porasta lęg jesionowo-olszowy i turzycowiska. W rezerwacie stwierdzono występowanie 150 gatunków roślin naczyniowych, w tym 16 gatunków drzew.

Doktorce – wieś letniskowa nad ⇒Narwią, początkowo nazywana Szczehłowszczyzną. Podobnie jak Strabla należała do Antonia Croyna de Buseny. We wsi zachowała się interesująca zabudowa drewniana.

Dolina Waliczówki – rezerwat florystyczny /pow. 44,75 ha/ utworzony w 1995 r. w celu ochrony rzadkich w ⇒Puszczy Białowieskiej zbiorowisk roślinnych występujących w dolinie Waliczówki. W skład drzewostanu wchodzi olsza, świerk i brzoza brodawkowata z domieszką sosny. W rezerwacie rosną pomnikowe świerki i jesiony w wieku 130-140 lat.

Dolistowo - wieś nad ⇒Biebrzą założona pod koniec XV w. W 1771 r. Izabela Branicka ufundowała tutaj kościół p.w. św. Stanisława, przy którym istniał przytułek. Obok świątyni znajduje się dzwonnica z 1820 r. /dzwon pochodzi z 1692 r./ . W 1935 r. została wybudowana stylizowana na dworek plebania. W pobliżu wsi miało miejsce objawienie maryjne /1884 r./, które upamiętnia kapliczka.

Domanowo – wieś w pobliżu ⇒Brańska, której dotyczy wzmianka źródłowa z 1460 r. o ówczesnym właścicielu wsi Piotrze de Cathé. W 1460 r. powstał tutaj kościół parafialny p.w. św. Doroty , który został przebudowany w 1763 i 1885 r. Wewnątrz świątyni znajdują się renesansowe ołtarze oraz późnogotycki krucyfiks. Obok kościoła zachowała się zabytkowa dzwonnica z XVII w. W okolicy Domanowa miały miejsce walki Suwalskiej Brygady Kawalerii z wojskami niemieckimi / 13 IX 1939 r./.

Dreństwo – jezioro w pobliżu ⇒Rajgrodu /pow. 549 ha/, którego głębokość maksymalna wynosi 25 m/. Wokół Dreństwa ulokowało się kilka wsi /Barszcze, Dreństwo, Rybczyzna/, których początki sięgają XVI w.

Drohiczyn – miasto nad ⇒Bugiem, które powstało w XI w. i pełniło rolę ważnego ośrodka obronnego i handlowego. Liczne znaleziska m. in. monet arabskich i plomb ołowianych podkreślają rangę tego miejsca. W XII w. Drohiczynem rozporządzali książęta wołyńsko-haliccy. W pocz. XIII w. Konrad Mazowiecki zdobył gród drohicki, w którym osadził zakon ⇒Braci Dobrzyńskich / 1237 r./ . Wkrótce książę halicko-włodzimierski Daniel odebrał Mazowszu Drohiczyn i przyjął tutaj z

rąk legata papieskiego koroną króla Rusi. W XIV w. Drohiczyn wszedł w skład Litwy. Około 1350 r. w ośrodku drohiczkim pojawili się franciszkanie. W 1429 r. Drohiczyn miał już swojego wójta. W 1498 r. osada otrzymała prawa miejskie. Największy rozkwit przeżył w XV i XVI w. W XVII w. i w XVIII stuleciu na miasto spadły klęski i zniszczenia z czasów: „potopu” i wojny północnej. W 1654 r. do Drohiczyzna przybyli jezuita, którzy zorganizowali kolegium. Później szkołę jezuicką przejęli pijarzy. Wśród wychowanków tego ośrodka oświatowego znaleźli się m.in. Krzysztof ⇒ Kluk i Franciszek Ksawery Dmochowski. W 1863 r. lewobrzeżna część miasta została zamieniona w wieś Ruska Strona. Pierwszym burmistrzem drohiczyńskim w okresie międzywojennym był Zygmunt Szmít / zm. 1929 r./, inicjator prac archeologicznych w Drohiczyźnie. W życiu kulturalnym miasta ważną rolę odegrała pisarka Klementyna Solonowicz-Olbrychska / 1909-95 r./, autorka opowiadań i powieści dla młodzieży, matka znanego aktora polskiego Daniela Olbrychskiego. Najstarszym zabytkiem jest wczesnośredniowieczne grodzisko / Góra Zamkowa /, z którego rozciąga się malowniczy widok na okolicę. Obok budynku klasztornej jezuitów / obecnie Kuria Diecezjalna / oraz kolegium / obecnie seminarium / znajduje się barokowy kościół p.w. Świętej Trójcy / 1696-1709 r./, W skład zespołu klasztornej franciszkanów wchodzi kościół p.w. Wniebowzięcia NMP z lat 1640-60 z wieżą z 1770 r., zamieniony w latach 1840-65 na cerkiew prawosławną i klasztor z lat 1730-51. Kościół ⇒ benedyktynek p.w. Wszystkich Świętych pochodzi z lat 1734-38. Cerkiew prawosławną p.w. św. Mikołaja Cudotwórcy z 1792 r. została przebudowana po 1848 r.

G

Gabowe Grady - wieś w pobliżu Augustowa zasiedlona w 1867 r. przez staroobrzędowców przybyłych z Pilczyna. Staroobrzędowcy wyodrębnili się w 1654 r. w wyniku rozłamu w kościele prawosławnym, odmawiając przyjęcia reform patriarchy Nikona. Represje sprawiły, że „raskolnicy” musieli szukać schronienia w

Rzeczpospolitej. Wskutek wymordowania kapłanów, nie posiadają hierarchii duchownej, a funkcje księży pełnią wybrani ludzie świeccy, nastawnicy. Wobec braku duchownych staroobrzędowcy uznają tylko sakrament chrztu, pokuty i małżeństwa. Raskolnicy nie posługują się księgami liturgicznymi wydanymi po 1654 r. W przeciwieństwie do prawosławnych żegnają się dwoma palcami a nie trzema. Społeczność starowierów obowiązywał zakaz palenia tytoniu, picia alkoholu, spożywania gołębi oraz mięsa ze zwierząt bez rozszczepionych kopyt lub ślepych. Mężczyźni noszą /dziś tylko nieliczni/ długą brodę, bez której nie mogą wejść do nieba. Upowszechnili łaźnie parowe „banie”, dzięki którym podniósł się poziom higieny w okolicy. Staroobrzędowcy z Gabowych Grabów i pobliskiego Boru słynęli z umiejętności ciesielskich, tkackich oraz plecionkarskich. W 1943 r. Niemcy spalili Gabowe Grady, a mieszkańców wywieźli na przymusowe roboty. We wsi znajduje się molenna staroobrzędowców wystawiona w 1948 r. W wyniku przemian obyczajowych społeczność starowierska porzuciła wiele elementów dawnej tradycji.

Giełczyn – wieś w widłach ⇒ Biebrzy i ⇒ Narwi, w której znajduje się drewniany kościół z 1777 r. fundacji kasztelana wiskiego, Krzysztofa Opackiego. W pobliżu Giełczyna istniał dwór zbudowany przez hr. Ludwika de Fleury. De Fleury interesował się archeologią i zebrał ciekawe materiały dotyczące historii starożytnej okolicznych ziem. Zadłużenie Kępy Giełczyńskiej doprowadziło do zlicytowania majątku. O przeszłości tego miejsca świadczą pozostałości dawnego parku.

Glinki - rezerwat /pow.1,65 ha/ utworzony w 1971 r. celem ochrony jedynej w Puszczy Augustowskiej stanowiska pióropusznika strusiego i fragmentu drzewostanu lasu wilgotnego.

Gloger Zygmunt /1845-1910/ - krajoznawca, przewodniczący PTK, który urodził się w Tyborach-Kamionce. W 1859 r. Glogerowie zakupili majątek w ⇒ Jeżewie. Gloger

studiował w Szkole Głównej i na Uniwersytecie Jagiellońskim. Zgromadził w Starym Jezewie bogate zbiory archeologiczne i etnograficzne. W 1906 r. został wybrany prezesem Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Napisał wiele prac z zakresu historii i etnografii m.in. „Encyklopedię Staropolską”, „Księga rzeczy polskich”, „Geografia historyczna ziem dawnej Polski”, „Dolinami rzek”, „Rok polski w życiu, tradycji i pieśni”.

Głęboki Kąt – rezerwat leśny w ⇨Puszczy Białowieskiej /pow. 40,26 ha/ utworzony 1979 r. w celu ochrony boru świerkowego torfowcowego o charakterze borealnym. Zachodnią i południową część rezerwatu porasta lęg jesionowo-olszowy złożony z olszy z domieszką świerka. Niewielkie powierzchnie zajmuje grąd murszowy /olsza, świerk, jesion/ oraz ols. Na terenie rezerwatu gniazduje m. in. bocian czarny, orzełek włochaty i orlik krzykliwy.

Głogi – zespół przyrodniczo – krajobrazowy w pobliżu Mielnika/ pow. 59,61 ha /, którego zadaniem jest ochrona fragmentu krawędzi przełomowej Bugu o bogatej rzeźbie terenu wraz z rzadką roślinnością kserotermiczną.

Goniądz – miasto nad ⇨Biebrzą, którego początki sięgają XIV w. W wyniku rywalizacji mazowiecko-litewskiej stał się własnością Litwy. Na wzgórzu nad Biebrzą miał istnieć drewniany zamek, w pobliżu którego powstała osada z kościołem i placem targowym. Król Aleksander nadał Goniądz ks. Michałowi Glińskiemu. W 1509 r. osada znalazła się w dobrach Radziwiłłowskich. W 1547 r. Goniądz otrzymał prawa miejskie, chociaż już pod koniec XV w. był nazywany miasteczkiem. Z ośrodka goniądzkiego pochodził Piotr z Goniądza /1525-73/ radykalny działacz i pisarz ariński pochodzenia plebejskiego. W 1569 r. miasto zostało inkorporowane do Korony. Goniądz funkcjonował jako port rzeczny na szlaku, którym spławiano produkty rolne i leśne do Gdańska. Upadek miasta nastąpił w XVII w. Pewien wpływ na ożywienie ośrodka goniądzkiego miała budowa linii kolejowej

Brześć-Elk /1873 r./ . Podczas II wojny światowej miasto poniosło znaczne straty. Zachował się zabytkowy układ przestrzenny z XVI w. Obecny kościół p.w. św. Agnieszki pochodzi z lat 1922-24. Świątynia została zbudowana wg. projektu Oskara Sosnowskiego, na miejscu poprzedniej /z 1775 r./, która spłonęła w 1921 r. W Goniądzu znajduje się także kaplica cmentarna /1907 r./, kapliczka św. Floriana /1864 r./ oraz zabytkowa zabudowa z przełomu XIX i XX w.

Gorbacz – rezerwat torfowiskowy w Nadleśnictwie Żednia /pow. 113,73 ha/ powołany w 1966 r. w celu ochrony oligotroficznego jeziora Gorbacz /pow. 19 ha/ wraz z przylegającymi torfowiskami. W płytkim jeziorze występuje roślinność wodna reprezentowana przez ramienice i rdzestnice. Teren rezerwatu zajmują torfowiska niskie i wysokie. W rezerwacie rosną rzadkie gatunki roślin m.in. brzoza niska, wierzbina śniada i rosiczka okrągłolistna. Rezerwat stanowi ostoję dzika.

Gowdel Gabriel /1684-90/ - święty męczennik kościoła prawosławnego, patron młodzieży, który urodził się we wsi Zwierki w pobliżu ⇨Białegostoku. Według tradycji został wykradziony i zamordowany przez dzierżawcę wsi Szutka. Ciało Gabriela odnaleziono pod lasem w okolicach Zwierek, mieszkańcy wsi pochowali przy miejscowej cerkwi. W 1720 r. wybuchła epidemia. Podczas kopania grobów dla ofiar zarazy znaleziono nienaruszone ciało świętego. Wówczas relikwie zostały przeniesione do cerkwi, która spłonęła w 1746 r. Ciało męczennika cudownie ocalało z pożaru i znalazło się w świątyni zabłudowskiej. Z ⇨Zabłudowa relikwie trafiły do Sucka, a następnie do Białegostoku /1910-12 r./ i Grodna /1944 r./ W dniach 21-22.IX.1992 r. zostały uroczystie przeniesione do cerkwi p.w. św. Mikołaja w Białymstoku.

Góra Uszeście – rezerwat florystyczny /pow. 12,06 ha/ utworzony w 1985 r. na dwóch najwyższych wzniesieniach Wysoczyzny Drohickej / Dużym Usześciu – 204 m n.p.m. i Małym Usześciu 174 m n.p.m./, celem ochrony

roślinności kserotermicznej / ciepłolubnej /, która znalazła na Górze Uszeście dogodne warunki rozwoju / gleby korzystają tylko z opadów atmosferycznych co powoduje małą wilgotność. a w konsekwencji szybkie nagrzewanie podłoża /. W skład muraw kserotermicznych wchodzi wiele rzadkich, chronionych gatunków roślin m.in. aster gawędka . dzwonek boloński . wężymord stepowy. sasanka łąkowa. Zbocza góry porasta las mieszany, w którego skład wchodzi sosna z dębem i osiką. a w podszycie występuje m.in. wiąz zwyczajny w odmianie korkowej.

Góra – wieś na prawym brzegu ⇒ Narwi w pobliżu ⇒ Krypna. w której znajduje się stela nagrobna z klasztoru bernardynów, obecnie krzyż przydrożny.

Góra Pieszczana – rezerwat leśny /pow. 220.10 ha/ utworzony w 1987 r., w celu ochrony borów sosnowo-świerkowych ⇒ Puszczy Knyszyńskiej.. Występuje tutaj bór mieszany złożony z sosny z domieszką świerka i brzozy brodawkowatej. Teren rezerwatu porasta dorodny drzewostan sosnowo-świerkowy. Rośnie tu chroniony widłak goździsty, arnika górską, sasanka otwarta i tajeża jednostronna. W zatorfionym obniżeniu występuje bór bagienny z żurawiną błotną, welnianką pochwowatą i modrzewnicą zwyczajną w runie.

Górka – wieś w pobliżu ⇒ Kruszynian, która w latach 1679-1786 należała do tatarskiej rodziny Krzczowskich. Następnie stanowiła własność Kobylińskich i Daszkiewiczów. We wsi zachował się zespół podworski oraz pozostałości założenia parkowego.

Górnicki Łukasz /1527-1603/ - mieszczanin z Oświęcimia, który dzięki studiom w Krakowie i Padwie znalazł się na dworze królewskim. W 1559 r. został sekretarzem i bibliotekarzem króla Zygmunta Augusta. Związany z zamkiem tykocińskim osiadł w pobliskim folwarku Lipniki. W 1566 r. napisał traktat „Dworzanin polski” ukazujący ideał dworzanina epoki renesansu. W dorobku tego wybitnego humanisty znalazły się także pisma polityczne/

„Rozmowa Polaka z Włochem...”. przekłady oraz relacja pamiętnikarska /”Dzieje w Koronie Polskiej...”/.

Grabarka – wieś założona w XVI w. nad rzeką Moszczoną, znana głównie dzięki pobliskiej Świętej Górze. Legenda wiąże początki tego miejsca z epidemią, która wybuchła w 1710 r. Mieszkańcy okolicznych wsi schronili się tutaj przed zarazą i przez cały czas pobytu pili wodę ze źródła, ocalając życie. Odtąd utrwaliła się tradycja pielgrzymek na Górę Pokutników w dziękczynienie za okazaną opiekę. W 1898 r. przeniesiono na górę cerkiew p.w. Przemienienia Pańskiego, którą po pożarze w 1990 r. zrekonstruowano. W 1947 r. powstał tutaj żeński klasztor prawosławny p.w. ś.ś. Marii i Marty, a w 1957 r. została wzniesiona cerkiew p.w. Matki Bożej Wspomożycielki i Opiekunki. Święto Spasa /Przemienienia Pańskiego/ obchodzone 19 sierpnia gromadzi na Grabarce rzesze wiernych, których wysiłkiem powstał „las krzyży”. U podnóża Świętej Góry znajduje się cudowne źródło i kapliczka.

Grabowiec – wieś w pobliżu ⇒ Bielska Podlaskiego związana z Tomaszem Kajetanem ⇒ Węgierskim /1756-87/ poetą polskiego oświecenia, którego ojciec pełnił w Grabowcu funkcje administratora. Inną miejscowością związaną z tą postacią były należące w XVIII w. do rodziny Węgierskich Szczyty-Dzięciołowo.

Grąd Radziwiłłowski – rezerwat leśny w Nadleśnictwie Nurzec /pow. 24.16 ha/ utworzony w 1990 r., który obejmuje fragment grądu. W górnej warstwie drzewostanu występuje dąb szypułkowy /drzewa w wieku 140-170 lat/ z domieszką brzozy brodawkowatej. Poniżej rośnie grab z domieszką klonu i lipy drobnolistnej. W rezerwacie stwierdzono występowanie chronionych gatunków roślin: wawrzyńka wilczełyko, gnieźnika leśnego, podkolana białego i lilii złotogłów.

Grodzisk – wieś na Wysoczyźnie Drohickej, której początki były związane z

wczesnośredniowiecznym grodem. W Grodzisku zachował się zabytkowy układ przestrzenny z XVII w., dawna cerkiew unicka /obecnie kościół rzym.-kat. p.w. Wniebowzięcia NMP/ z II poł. XVII w. oraz cerkiew prawosławna p.w. św. Mikołaja z 1864 r.

Gródek – wieś nad ⇨Supraślą, której początki wiążą się ze średniowiecznym gródkiem obronnym. Ok. 1483 r. król Kazimierz Jagiellończyk nadał dobra między Narwią i Supraślą Chodkiewiczom. Aleksander Chodkiewicz wybudował tutaj drewniany zamek i uczynił z Gródka główną rezydencję. Sprowadził tutaj prawosławnych mnichów z Kijowa, późniejszych założycieli klasztoru supraskiego. W poł. XVI w. Gródek otrzymał prawa miejskie. Miasto zmieniano kilkakrotnie właścicieli. W 1886 r. w pobliżu ośrodka gródeckiego powstała linia kolejowa ⇨Białystok – Baranowice, przy której założono stację Wality. W XIX w. w mieście powstały zakłady włókiennicze. Pod koniec XIX stulecia Gródek utracił prawa miejskie. W okresie międzywojennym ważną rolę odgrywała ludność żydowska, wywieziona podczas ostatniej wojny do obozu zagłady w Treblince bądź rozstrzelana w masowych egzekucjach. We wsi znajdują się pozostałości po zamku Chodkiewiczów /Góra Zamkowa/, cerkiew p.w. Narodzenia NMP z lat 1946-47 /czwarta w tym miejscu/ oraz kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Jezusowego wybudowany w latach 1933-36. W pobliżu Gródka zachował się zdewastowany cmentarz żydowski. Z Ziemi Gródeckiej pochodzi znany malarz Leon ⇨Tarasewicz.

Grzybowszczyzna Stara – wieś w pobliżu źródeł rzeki Nietupy związana z działalnością sekty religijnej proroka Eliasza Klimowicza, który pragnął zbudować tutaj „nową stolicę świata”. Z dawnego centrum religijnego sekty Eliasza zachowała się jedynie cerkiew p.w. św. Jana Chrzciciela.

H

Hajnówka – miasto na skraju ⇨Puszczy Białowieskiej, założone w XVI w. jako osada strażnika leśnego. Dopiero w XIX w. niewielki ośrodek straży hajnowskiej przekształcił się w wieś. Na ożywienie Hajnówki wpłynęła budowa linii kolejowych w latach 1894-1906 /⇨Bielsk Podlaski – Białowieża, Siedlce – Wołkowsk/. W 1915 r. w związku z eksploatacją zasobów puszczańskich przez Niemców powstały tutaj zakłady przetwórcze drewna. W okresie międzywojennym nastąpił dalszy rozwój ośrodka hajnowskiego. W Hajnówce mieszkał lekarz i miłośnik astronomii dr. Tadeusz Rakowiecki, który wydał dwutomowe dzieło „Drogi planet i komet”. W 1950 r. Hajnówka otrzymała prawa miejskie. Najciekawszym obiektem w mieście jest bez wątpienia sobór p.w. Świętej Trójcy z lat 1974-82, w której rokrocznie odbywa się Międzynarodowy Festiwal Muzyki Cerkiewnej.

Hodyszewo – wieś na północ od ⇨Brańska, której początki sięgają XVI w. W XVI stuleciu powstała tutaj cerkiew prawosławna. Od 1916 r. parafią hodyszewską opiekuje się Kościół rzymsko-katolicki. W neobarokowym kościele parafialnym p.w. Wniebowzięcia NMP /1933-49/ projektu Oskara Sosnowskiego znajduje się cudowny obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem /ok. 1630 r./. W 1980 r. wizerunek Maryi został ukoronowany diademami papieskimi. W pobliżu Hodyszewa, w miejscu objawień, znajduje się kaplica z 1884 r.

J

Jabłonowska Anna /1728-1800/ - księżna, właścicielka dóbr siemiatyckich. Po pożarze Siemiatycz przebudowała miasto i przeprowadziła w nim szereg inwestycji. Sprzyjała rozwojowi rzemiosła, tworząc dogodne warunki dla rzemieślników, ściągających tutaj z kraju i zagranicy. Ożywiła handel uzyskując nowe przywileje na targi i jarmarki. Zainicjowała powstanie licznych zakładów wytwórczych. Władzę w imieniu księżnej sprawował komendant z samorządem. Powołała instytucję „stróżów dobrego porządku”. Zabiegała o poprawę poziomu higieny. Pomoc socjalną miał zapewniać

magazyn publiczny, przytułek oraz instytut dla położnych. Pałac Jabłonowskiej, w którym mieścił się gabinet historii naturalnej, odwiedzały znane postacie epoki: król Stanisław August Poniatowski, cesarz Józef II, Adam Naruszewicz, Stanisław Staszic, Hugo Kołłątaj i in. Księżna była także autorką pism gospodarczych. W 1801 r. doszło do zlicytowania Siemiatycz, które w ciągu XIX w. utraciły dawne znaczenie.

Jałówka – rezerwat leśny /pow. 277,03 ha/ utworzony w 1990 r., celem ochrony fragmentu ⇒Puszczy Knyszyńskiej o dużym stopniu naturalności, wyróżniającym się bogatą rzeźbą terenu. Wśród drzewostanu dominuje trzcinnikowo - świerkowy bór mieszany. W dolinie strumienia Jałówka występuje łęg jesionowo – olszowy i olszowo – świerkowy.

Jałówka – wieś położona w pobliżu granicy z Białorusią. Jałówka powstała przy drodze handlowej z Warszawy do Mińska. W 1545 r. osada otrzymała prawa miejskie. Miasto było ośrodkiem dóbr królewskich. W 1775 r. starostwo jałowskie stało się własnością Michała Bułharyna. W 1807 r. Jałówka znalazła się w granicach Rosji. Niedogodne położenie wpłynęło na upadek miasta. W Jałowce zachował się zabytkowy układ przestrzenny. We wsi znajduje się kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego z 1862 r. oraz cerkiew p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego.

Jaminy - wieś położona na skraju bagien biebzańskich w pobliżu ⇒Sztabina. W XVII w. istniała tu rudnia Stanisława Reszki. W 1703 r. Jaminy przejął Kazimierz Sienicki, który wybudował dwór i młyn. W 1944 r. Niemcy rozstrzelali mieszkańców wsi w odwecie za zabicie żandarma. W Jaminach znajduje się kościół p.w. św. Mateusza z ok. 1780 r., przeniesiony z Augustowa w 1845 r. Na uwagę zasługuje także ciekawe budownictwo drewniane.

Jasionowo - wieś w pobliżu ⇒Lipska nad ⇒Biebrzą, wymieniana po raz pierwszy w XVII w. 26 VIII 1943 r. oddziały niemieckie w odwecie za działalność partyzancką, spacyfikowały wieś, dokonując mordu na mieszkańcach. Miejsce kaźni upamiętnia krzyż i kapliczka.

Jesionowe Góry - rezerwat leśny w ⇒Puszczy Knyszyńskiej /pow. 376,55 ha/ powołany w 1987 r., który wyróżnia się obecnością rzadkich zbiorowisk roślinnych /leśnych i torfowiskowych/. Wzniesienia morenowe rezerwatu pokrywa gład złożony z jesionu, grabu i klonu z domieszką wiąz górskiego, lipy, dębu i świerka. Na terenie „Jesionowych Gór” występuje 15 gatunków roślin podlegających ochronie m.in. rosiczka okrągłolistna i chamedafne północna /relikt glacialny/. W rezerwacie występuje dorodny drzewostan w wieku 150-200 lat.

Juchnowiec Kościelny - wieś w pobliżu ⇒Białegostoku założona w I poł. XVI w., w której znajduje się kościół p.w. Świętej Trójcy z 1764 r. Na cmentarzu zachowała się kaplica grobowa Nowickich /II poł. XIX w./.

K

Kalinówka Kościelna – wieś położona w pobliżu jeziora Zygmunta Augusta, w której znajduje się modrzewiowy kościół p.w. św. Anny z 1776 r. oraz zabytkowe budynki drewniane.

Karczmisko - rezerwat leśny /pow. 16,57 ha/ utworzony w 1971 r. w celu ochrony naturalnego drzewostanu ⇒Puszczy Knyszyńskiej. Na terenie rezerwatu występuje sosna /niekiedy 180-letnie drzewa/, z dość licznie reprezentowanym świerkiem oraz domieszką brzozy brodawkowatej, osiki i dębu. Z gatunków chronionych warto wymienić tajeżę jednostronną, lilie złotogłów, arnikę górską, wawrzyńka wilczetyko, orlika pospolitego oraz widłaka jałowcowatego i goździstego.

Kluk Krzysztof - /1739-96 r./ przyrodnik, wychowanek szkół pijarskich w ⇒Drohiczynie, Lukowie i Warszawie. W 1770 r. został proboszczem w rodzinnym ⇒Ciechanowcu. Poza pracą duszpasterską zajmował się badaniem przyrody. W sumie opracował 13 tomów dzieł ważnych dla polskich nauk przyrodniczych i rolniczych m.in. „Dykcjonarz roślin”, „Roślin potrzebnych ... utrzymanie, rozmnażanie, zażycie” oraz pierwsze podręczniki z zakresu botaniki i zoologii. Założył w Ciechanowcu ogród botaniczny oraz współpracował z Komisją Edukacji Narodowej i Towarzystwem Ksiąg Elementarnych.

Knyszyn – miasto na skraju ⇒Puszczy Knyszyńskiej, którego początki sięgają XVI w. Pierwsza wzmianka źródłowa pochodzi z 1520 r. W 1568 r. Knyszyn otrzymał prawa miejskie. W latach 60-tych XVI w. król Zygmunt August, wzniósł tutaj rezydencję. Knyszyn wielokrotnie zmieniał właścicieli. Ostatnim zarządcą dóbr knyszyńskich był Karol Roger Maria Raczyński. W mieście znajduje się kościół p.w. św. Jana ufundowany w 1520 r. przez Mikołaja Radziwiłła, przebudowany w 1722 i 1902 r. oraz drewniany łamus z 1829 r. Na uwagę zasługują także stare cmentarze: żydowski, katolicki, ewangelicki. W izbie regionalnej mieści się ekspozycja dotycząca przeszłości Knyszyna. W pobliżu miasta leży sztuczny zbiornik z 1560 r. nazywany jeziorem Zygmunta Augusta /pow. 400 ha/. Na wschód od Knyszyna, w Wodzilówce zachowały się ślady średniowiecznego grodziska.

Kolno - jezioro /pow. 269,25 ha/ położone w pobliżu ⇒Gabowych Grądów. W 1960 r. zostało objęte ochroną rezerwatową. Akwen stanowi ostoję łabędzia niemego /ok. 100 par/. Zabagnione brzegi uniemożliwiają dotarcie do jeziora.

Komotowszczyzna – nazwa uroczyska w ⇒Puszczy Knyszyńskiej, w którym 29 kwietnia 1863 r. miała miejsce bitwa stoczona przez partię powstańczą płk. Onufrego Duchyńskiego z oddziałami rosyjskimi. Podczas walki poległo

32 powstańców, którzy zostali pochowani we wspólnej mogile.

Kopisk - wieś w ⇒Puszczy Knyszyńskiej malowniczo położona na leśnej polanie. Na uwagę zasługuje ciekawe budownictwo drewniane. W centrum wsi znajdują się zabytkowe krzyże przydrożne oraz drewniany kościół rzymskokatolicki.

Kopna Góra – osada nad Sokoldą, założona w okresie międzywojennym. W ⇒Kopnej Górze istnieje Arboretum im. Powstańców 1863 r. /pow. 25 ha/, utworzone w 1988 r. i prezentujące zbiorowiska roślinne typowe dla ⇒Puszczy Knyszyńskiej.

Koryciny – rezerwat leśny w Nadleśnictwie Rudka /pow. 89,06 ha/ utworzony w 1975 r., w celu ochrony drzewostanu dębowo-grabowego z domieszką brzozy, osiki i świerka. Z gatunków chronionych występuje tutaj: wawrzynek wilczełyko, gnieźnik leśny, podkolan biały i widłak goździsty

Kozi Rynek - rezerwat florystyczny /pow. 146,63 ha/ utworzony w 1959 r. celem ochrony fragmentu Puszczy Augustowskiej. Zajmuje zabagniony obszar ciągnący się wzdłuż rzeki Jastrzębianki. W rezerwacie występują łągi jesionowo – olszowe oraz olsy. Tereny wyżej położone porastają grądy oraz bory z udziałem świerka, dębu, lipy, brzozy i klonu. Świat zwierząt reprezentowany jest m.in. przez łosia, dzika, jelenia, kunę i borsuka. W rezerwacie występuje rzadki przedstawiciel ornitofauny bocian czarny. Podczas ⇒Powstania Styczniowego istniało tutaj obozowisko partii powstańczej płk. Konstantego „Wawra” Ramotowskiego. 29 VI 1863 r. doszło do bitwy z oddziałami rosyjskimi, które zmusiły powstańców do opuszczenia Koziego Rynku. Wydarzenia roku 1863 upamiętnia kamienny kurhan z krzyżem.

Koziołek - polska reduta obronna z 1656 r., w pobliżu ⇒Kruszewa, która strzegła przeprawy przez ⇒Narwę. Koziołek miał kształt zbliżony do sześcioboku o kurtynach długości 75-100 m z dwiema fosami, bastionami i majdanem.

Reduta pełniła ważną rolę militarną do czasu odzyskania ⇒Tykocina /27 I 1657 r./ przez oddziały Pawła Sapiehy. Na Koziołku znajduje się stanowisko, podlegające ochronie, irysa syberyjskiego.

Kozłowy Ług – rezerwat leśno-torfowiskowy /pow. 139,45 ha/ utworzony w 1997 r. w celu ochrony rozległego torfowiska w ⇒Puszczy Knyszyńskiej. Bezleśne torfowiska niskie zajmują kępy wierzby /szarej, uszatej, czarniawej, pięciopęcikowej i rokity/ oraz brzozy niskiej. Powierzchnię torfowiska porastają zbiorowiska turzycowe. W rezerwacie stwierdzono występowanie chronionych gatunków roślin m.in.: storczyka plamistego, kruszczyka szerokolistnego i żłobika korałowatego.

Krasne – rezerwat leśny /pow. 85,22 ha/ powołany w 1990 r. w celu ochrony fragmentu ⇒Puszczy Knyszyńskiej. Na terenie rezerwatu dominuje bór mieszany. Występuje tutaj chroniony wawrzynek wilczełyko i tajęża jednostronna. Niewielkie powierzchnie porasta bór sosnowy z podlegającymi ochronie pomocnikiem baldaszkozwałym, widłakiem splaszczonym i sasanką otwartą. Obszar dawnych łąk turzycowych zajmuje drzewostan olszowy.

Krasnybór – wieś nad ⇒Biebrzą, której nazwa pochodzi od Puszczy Krasny Bór, nadanej w 1506 r. Chreptowiczom. Adam Chreptowicz wybudował tutaj w latach 1584-89 cerkiew /obecnie kościół p.w. Zwiastowanie NMP/, w której osadził bazylianów. W 1661 r. Samuel Chreptowicz ufundował klasztor bernardynów. W 1664 r. braci mniejszych zastąpili dominikanie. W 1824 r. zakonnicy opuścili klasztor. W kościele p.w. Zwiastowania NMP przetrwał ciekawy wystrój z XVII – XVIII w. Na cmentarzu zachowały się nagrobki żeliwne z Huty Sztabińskiej z najokazalszym poświęconym Wiktorii Wierzbickiej – Rymaszewskiej, głównej księgowej majątku.

Kruszewo – wieś nad ⇒Narwią założona w XV w. przez Kruszewskich. W Kruszewie znajduje się kapliczka z XVIII w., ruiny

wiatraka holenderskiego z 1936 r. oraz budynek szkoły z okresu międzywojennego. W pobliżu Kruszewa istniał drewniany most zniszczony przez żołnierzy polskich we wrześniu 1939 r. Z przyczółka „zerwanego mostu” rozciąga się widok na rozlewiska Narwi i redutę ⇒Koziołek.

Królowy Most – wieś nad Płoską, której początki sięgają XVII w., kiedy istniał tutaj majątek zwany Annopolem. Obecna nazwa pochodzi z końca XIX w.. Podczas odwrotu Wielkiej Armii pod Królowym Mostem miała miejsce potyczka stoczona między wycofującymi się żołnierzami napoleońskimi a oddziałem rosyjskim. We wsi znajduje się cerkiew p.w. św. Anny z lat 1913-14, wzniesiona na planie krzyża greckiego, z ikonostasem pochodzącym z cerkwi grodzieńskiej oraz kaplica p.w. św. Anny z 1840 r. Na cmentarzu został wystawiony pomnik upamiętniający mieszkańców wsi Popówka, zamordowanych podczas ostatniej wojny. W pobliskim Downiewie zachowały się zabytkowe krzyże przydrożne.

Krupice – wieś w pobliżu ⇒Siemiatycz, w której zachowała się ciekawa zabudowa drewniana z pocz. XX w. W pobliżu Krupic znajdują się leje po niemieckich pociskach rakietowych V2.

Kruszyniany – wieś w pobliżu ⇒Krynek założona w I poł. XVI w. W 1679 r. w Kruszynianach zostali osadzeni ⇒Tatarzy, należący do rodu Krzeczowskich. Meczet w Kruszynianach pochodzi z XVIII w. W pobliżu świątyni znajduje się cmentarz muzułmański /mizar/, z najstarszym nagrobkiem wystawionym w 1704 r. Cerkiew z lat 80-tych XX w. została zbudowana na miejscu dawnej cerkwi unickiej z XVIII w., która spłonęła w 1983 r.

Krynki – wieś na skraju ⇒Puszczy Knyszyńskiej, założona w XV w. przy szlaku handlowym z Brzeźcia do Grodna. W 1434 r. odbyło się tutaj spotkanie Władysława Jagiełły z Zygmuntem Kiejstutowiczem. W 1509 r.

Krynki były wymieniane jako miasto z herbem nadanym przez Zygmunta I. W 1569 r. Zygmunt August nadał Krynkom prawa miejskie magdeburskie. W okresie działalności Antoniego Tyzenhauza /II poł. XVIII w./ powstał sześcioboczny rynek. W pierwszych latach zaboru rosyjskiego miasto zostało nadane przez Katarzynę II Pawłowi Dynowowi. W XIX w. rozwinął się tutaj przemysł włókienniczy. Ważną rolę w życiu miasta odegrała społeczność żydowska, wymordowana przez Niemców podczas ostatniej wojny. W 1950 r. Krynki utraciły prawa miejskie. We wsi zachowała się synagoga z poł. XIX w. i cmentarz żydowski założony w XVII w., na którym ocalało ok. 3000 macew /najstarsze z poł. XVIII w./ Cerkiew p.w. Narodzenia NMP powstała w 1864 r. Kościół parafialny p.w. św. Anny pochodzi z lat 1907-13. Obok świątyni znajduje się barokowa dzwonnica z XVIII w. Na uwagę zasługuje także zabytkowe budownictwo drewniane z końca XIX w.

Krypno Kościelne – wieś w pobliżu ⇒Knyszyna założona w pocz. XVI w. Znane sanktuarium maryjne, które stanowi cel licznych pielgrzymek i miejsce dorocznych odpustów. We wsi zachował się kościół p.w. Narodzenia NMP /1881-85 r./, w którym znajduje się łaskami słynący obraz Matki Boskiej z XVII w., ukoronowany diademami papieskimi w 1985 r.

Krzemianka – rezerwat leśno – archeologiczny w ⇒Puszczy Knyszyńskiej /pow. 230,91 ha/ utworzony w 1987 r. w celu ochrony drzewostanu o dużym stopniu naturalności oraz zespołu źródeł zasilających strumień Krzemianka. Na terenie rezerwatu występuję łęg jesionowo-olszowy. Obrzeża strumienia porasta ols. W dolinie Krzemianki występuje również bór czernicowo-świerkowy zdominowany przez świerk z domieszką brzozy i sosny. Morenowe wzniesienia pokrywa grąd, w którego skład wchodzi grab i świerk. Najmniejszy udział w drzewostanie rezerwatu mają rozpowszechnione w Puszczy Knyszyńskiej zespoły boru brusznicowego oraz trzcinnikowo-świerkowego boru mieszanego.

Wśród chronionych gatunków roślin występuje tutaj m.in. wawrzynek wilczelyko, lilia złotogłów, widłak jałowcowaty, arnika górską, listera jajowata, storczyk plamisty. W rezerwacie znajdują się źródła otwarte /woda wypływa bezpośrednio z piaszczystego podłoża/, muliste i torfowiskowe /przykryte czapą torfową/. W 1991 r. na terenie rezerwatu odkryto pozostałości prehistorycznych kopalni krzemienia. Ówczesni górnicy pozyskiwali surowiec drążąc głębokie doły /tzw. szyby jamowe/ oraz poziomo wcinając się w zbocze wzgórza.

Krzemieńskie Góry – rezerwat leśny w ⇒Puszczy Knyszyńskiej /pow. 73,56 ha/ powołany w 1987 r. w celu ochrony zbiorowisk leśnych porastających wał kemowy. Teren rezerwatu charakteryzuje urozmaiconą rzeźba terenu. Różnice wysokości wynoszą 45 m /135-180 m. n.p.m./. Powierzchnie rezerwatu zajmuje bór mieszany z dorodnym drzewostanem sosnowym. Stwierdzono tu występowanie chronionych gatunków roślin: wawrzynek wilczelyko, orlik pospolity, podkolan biały, tajeża jednostronna, sasanka otwarta i łąkowa, widłak jałowcowaty i cyprysowaty.

Kurowo – wieś nad Kurówką, której początki sięgają XV w. Kurowo należało do Radziwiłłów, a od 1591 r. stanowiło własność Szczawińskich. We wsi zachował się pałac z XIX w. /obecnie siedziba ⇒Narwiańskiego Parku Narodowego/ oraz park z pomnikowymi drzewami. W pobliżu Kurowa znajduje się grobla prowadząca do „zerwanego mostu”, która pozwala na lepsze poznanie przyrody bagien narwiańskich.

L
Las Cieliczański – rezerwat leśny /pow. 370,58 ha/ utworzony w 1990 r. w celu ochrony fragmentu ⇒Puszczy Knyszyńskiej z leśnymi strumieniami i źródłkami. W dolinach strumieni występuje łęg /jesionowo-olszowy i olszowo-świerkowy/ oraz ols o kępiastej strukturze. Pozostałe obszary rezerwatu porasta bór mieszany z sosną i

świerkiem oraz domieszką brzozy brodawkowatej. Wyniesienia morenowe pokrywa grąd czyścicowy z drzewostanem złożonym ze świerka, klonu, jesionu grabu i lipy. W rezerwacie stwierdzono występowanie chronionych gatunków roślin: tajeża jednostronna, storczyk plamisty, wawrzynek wilczelyko, lilia złotogłów, naparznica zwyczajna, arnika górską, gnieźnik leśny, widłak jałowcowaty i wroniec.

Laskowiec - wieś nad ⇨Narwią założona w XVI w., w której znajduje się drewniany kościół z 1928 r.

Linia Mołotowa – linia umocnień o charakterze zaczepno-obronnym strzegąca zachodniej granicy ZSRR. Z inicjatywy Ludowego Komisarza Obrony ZSRR Klimenta Woroszyłowa przystąpiono do prac budowlanych, które posuwały się bardzo mozolnie. W celu zwiększenia obronności postanowiono przenieść tutaj wyposażenie „Linii Stalina”. Dwie linie obrony /drugiej linii nie realizowano/ oraz pozycje wysunięte miały być obsadzone batalionami forticznymi. Plan radziecki nie przewidział obrony mostów na ⇨Bugu w ⇨Tonkielach i Maćkowiczach. Wskutek tych czynników jak i słabej jakości technicznej umocnień, atak niemiecki /22 VI 1941 r./ przełamał pozycje radzieckie. Pojedyncze punkty oporu broniły się jeszcze do 26 czerwca. Do dziś przetrwało ok. 100 budowli w rejonach ⇨Drohiczyzna, ⇨Mielnika, ⇨Siemiatycz, Zambrowa, ⇨Osowca i ⇨Lipska.

Lipsk – miasto nad ⇨Biebrzą, które wymieniają źródła z 1533 r. W 1580 r. Lipsk otrzymał prawa miejskie. Król Stefan Batory postanowił przekształcić osadę w duże miasto handlowe obsługiwane przez port rzeczny. Plany królewskie spotkało jednak niepowodzenie. Okres wojen szwedzkich wpłynął na upadek Lipska. W latach 70-tych XVIII w. Antoni Tyzenhauz podjął nieudaną próbę ożywienia ośrodka lipskiego. W 1870 r. Lipsk utracił prawa miejskie, które odzyskał dopiero w 1983 r. W Lipsku przetrwał zabytkowy układ przestrzenny z okresu lokacji

miasta. Kościół p.w. Matki Boskiej Anielskiej pochodzi z 1906 r. /we wnętrzu ikona Matki Boskiej Bazylianki z XVII w. z dawnej cerkwi unickiej/. W mieście zachowało się także kilka zabytkowych budynków z pocz. XX w. W Lipsku istnieje Muzeum Regionalne i Izba pamiątki. W pobliżu miasta znajdują się pozostałości umocnień ⇨linii Mołotowa. Lipsk jest ośrodkiem sztuki ludowej, znanym z wyrobu dywanów dwuosnowowych i sejszaków oraz malowania pisanek.

Ł

Łapy – miasto nad ⇨Narwią, którego początki sięgają XV w., kiedy na lewym brzegu rzeki osiadł szlachcic mazurski o przezwisku Łapa herbu Lubicz. W 1464 r. mieszkało tutaj 4 Łapów, a w 1528 r. było już 37 Łapów mieszkających w ośmiu wsiach Łapy. W 1676 r. istniało 14 wsi Łapy rozróżnianych przydomkami poszczególnych gałęzi tego rodu, który nazwisko Łapowie zmienił w tym czasie na Łapińskich. Rozwojowi zespołu wsi sprzyjała budowa linii kolejowej Warszawa – Petersburg /1862 r./ oraz warsztatów kolejowych /obecnie Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego/. W 1937 r. Łapy otrzymały prawa miejskie. W mieście znajduje się: kościół parafialny p.w. św. Piotra i Pawła z lat 1918-27, wzniesiony wg. projektu Kazimierza Skorewicza oraz osiedle kolejarzy z ok. 1924 r. W Łapach-Osse zachowały się budynki kolejańskie z lat 30-tych XX w.

Łopuchowo – wieś nad rzeką Śliną, w pobliżu której miała miejsce zagłada tykocińskich Żydów, dokonana 25 VIII 1941 r. przez oddziały niemieckie. Około 2000 ofiar upamiętnia pomnik.

Łupianka Stara – wieś nad ⇨Narwią założona przez osadników mazowieckich – Łupiańskich. W Łupiance zachowało się ciekawe budownictwo, charakterystyczne dla wschodniego Mazowsza. Na skraju wsi znajduje się interesujący krzyż przydrożny. W pobliżu leżą Będziuzne Góry.

M

Markowszczyzna – wieś związana z powstaniem pierwszej fabryki włókienniczej na Białostocczyźnie. W Markowszczyźnie zachował się park i dwór z 1820 r. W pobliskiej Dobrowodzie rosną pomnikowe wiązy, a w lesie otaczającym tę osadę znajduje się średniowieczne cmentarzysko.

Michalowo – wieś na skraju ⇒ Puszczy Knyszyńskiej założona w 1832 r. przez Seweryna Michałowskiego koło folwarku Niezabudka. Dzięki rozwojowi przemysłu włókienniczego Michalowo otrzymało prawa miejskie. We wsi znajduje się kościół p.w. Opatrzności Bożej z lat 1906-10 oraz cerkiew p.w. św. Mikołaja /również z pocz. XX w./. W pobliskich Mieleszkach zachował się drewniany dwór z końca XVIII w.

Michnówka – rezerwat leśno-torfowiskowy /pow. 85,86 ha/ powołany w 1979 r. w celu ochrony fragmentu ⇒ Puszczy Białowieskiej. Na terenie rezerwatu występuje zespół torfowiska wysokiego z niskim drzewostanem sosnowym. Od południa i wschodu torfowisko otacza wydma porośnięta przez zespół boru brusznicowego. W rezerwacie stwierdzono występowanie 200 gatunków roślin naczyniowych i ok. 80 mszaków. Na uwagę zasługuje 6 pomnikowych dębów, z których największy ma obwód 462 cm i wysokość 34 m.

Miejsca Mocy – ścieżka edukacyjna w W skład flory W skład flory W skład flory ⇒ Puszczy Białowieskiej /oddz. 495/, prezentująca interesujące formy wielopniowe drzew oraz skupisko głogów urozmaicone nagromadzonymi głazami. Nazwa ścieżki wywodzi się z przekonania o szczególnej sile oddziaływania drzew na człowieka.

Mielnik – wieś nad ⇒ Bugiem, której początki sięgają XI w. Na początku XIV stulecia Mielnik wszedł w granice Litwy. W tym czasie powstał zamek, który zwiększył napływ osadników. W 1440 r. książę mazowiecki Bolesław IV nadał Mielnikowi prawo

chelmińskie. W 1501 r. miasto otrzymało prawo magdeburskie od wielkiego księcia litewskiego Aleksandra, który zatwierdził tutaj akt unii mielnickiej. Budowa mostu w Turnej osłabiła znaczenie Mielnika. Pożar i zniszczenia z okresu „potopu” przyczyniły się do dalszego upadku miasta, chociaż dopiero w 1934 r. odebrano Mielnikowi prawa miejskie. Górę Zamkową zwieńczają ruiny kaplicy św. Aleksandra wybudowanej jako wotum wdzięczności za stłumienie Powstania Styczniowego. U podnóża góry znajdują się ruiny kościoła zamkowego, wzniesionego przed 1577 r. oraz plebania z XVIII w. Funkcje kościoła pełni obecnie neobarokowa świątynia p.w. Przemienienia Pańskiego /1913-20 r./. Cerkiew p.w. Narodzenia MB Przczystej z 1825 r. oraz kaplica cmentarna z 1776 r. służyły niegdyś unitom. We wsi zachował się także zabytkowy układ przestrzenny oraz synagoga /poł. XIX w./. W Mielniku funkcjonuje odkrywkowa kopalnia kredy.

Międzyrzecze – rezerwat leśny /pow. 249,86 ha/ powołany w 1990 r., w celu ochrony fragmentu ⇒ Puszczy Knyszyńskiej wraz z doliną strumienia Kowszówki. Teren rezerwatu porasta bór mieszany z drzewostanem sosnowo-świerkowym. Dolinę strumienia zajmuje łęg jesionowo-olszowy. Występują tu gatunki roślin podlegających ochronie: wawrzynek wilczyłyko, storczyk plamisty, kruszczyk szerokolistny, widłak jałowcowaty i wroniec.

Mońki – miasto, którego początki sięgają XVI w., kiedy ród Mońków założył tutaj przysiółek szlachecki. Obok utworzonej w 1881 r. stacji kolejowej wyrosło osiedle, którego szybki rozwój związany jest z okresem powojennym. W 1965 r. Mońki otrzymały prawa miejskie. W październiku obchodzi się tutaj uroczyste święto ziemniaka. Kościół p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej i św. Kazimierza powstał w latach 20-tych XX w. W 1944 r. Niemcy zniszczyli świątynię, która została odbudowana w 1960 r.

Morusy – wieś nad ⇨Narwią, ulubione miejsce Włodzimierza ⇨Puchalskiego /1908-79 r./, znanego polskiego fotografa i twórcy filmów przyrodniczych. W 1969 r. Puchalski zakupił w Morusach chatę nr 6, gdzie znajduje się ekspozycja poświęcona temu sławnemu przyrodnikowi.

Mostowlany – wieś nad Świsłoczą, w której urodził się Konstanty Kalinowski /1838-64 r./, jeden z przywódców ⇨Powstania Styczniowego na Litwie. Kalinowski wydawał gazetę w języku białoruskim zatytułowaną „Музыка́я Прауда”. W Mostowlanach znajduje się cerkiew p.w. św. Jana Teologa z lat 1908-09.

N

Narew – rzeka /dł. 484 km/, która swój początek bierze na Białorusi. W celu ochrony walorów przyrodniczych doliny Narwi powołano ⇨Narwiański Park Narodowy. Prace melioracyjne zniszczyły w wielu miejscach jej naturalny charakter. W latach 80-tych stworzono na Narwi sztuczny zbiornik wodny ⇨Siemianówka.

Narewka – wieś na skraju ⇨Puszczy Białowieskiej założona ok. 1639 r., jako osada rudnika Tomasza Wydry, pochodzącego z Mazowsza. W 1777 r. król Stanisław August Poniatowski ufundował w Narewce kościół parafialny. W 1794 r. powstała tutaj cerkiew prawosławna. Na pocz. XIX w. Narewka funkcjonowała jako miasteczko. W II poł. XIX stulecia była miastem zamieszkałym w większości przez społeczność żydowską. Podczas II wojny światowej, w pobliżu Zabłotczyzny, Niemcy rozstrzelali 282 Żydów. Okoliczne wsie zostały spacyfikowane przez oddziały niemieckie. We wsi zachował się zabytkowy układ przestrzenny, cerkiew p.w. św. Mikołaja Cudotwórcy z II poł. XIX w. i kościół p.w. św. Jana Chrzciciela został wzniesiony współcześnie.

Narewka – rzeka, lewy dopływ ⇨Narwi /dł. 61.1 km/, której źródła znajdują się na Białorusi. Część doliny Narewki znalazła się w

granicach ⇨Białowieskiego Parku Narodowego. Ujście rzeki do Narwi leży w uroczysku Wilcze Gardło, którego nazwa pochodzi od więzających tutaj, splewianych kłód drzewa.

Narajki – wieś w pobliżu ⇨Drohiczyna, założona przez osadników ruskich. W Narajkach znajduje się ciekawy zespół cerkiewny z poł. XIX w.

Narwiański Park Narodowy – park narodowy /pow. 7350 ha/ utworzony w 1996 r., w celu ochrony walorów przyrodniczych bagiennej doliny ⇨Narwi, na odcinku od ⇨Suraza do grobli Rzędziany-Pańki. Od 1985 r. istniał tutaj park krajobrazowy, którego granice wyznaczyły otulinę parku narodowego. Tutejsze rozlewiska Narwi, zwane „Polską Amazonią”, obfitują w roślinność wodną i szuwały. W skład ornitofauny wchodzi 154 gatunki lęgowe. Najliczniej reprezentowana jest rokitniczka /ok. 10000 par/. Na podmokłych terenach gnieźdzą się ptaki zagrożone wyginięciem: świstun, rożeniec, dubelt, ⇨batalion, wąsatka. Park zasiedlają gatunki rzadkie w Polsce: brzęczka /1500-2000 par/, rybitwa czarna /700-1000 par/, wodnik /300-450 par/, kropiatka /200-450 par/, ⇨błotniak stawowy /150-200 par/ i bąk /ok. 40 par/. Rozlewiska Narwi pełnią ważną rolę w trakcie przelotów, podczas których obserwuje się bataliony. Do najciekawszych ostoi ptaków wodno-błotnych należą: torfowiska w pobliżu wsi Borowskie Żaki oraz łąki w okolicach Łap-Dębowiny. Na obszarze NPN stwierdzono występowanie 34 gatunków ssaków, z których najliczniej reprezentowany jest bóbr /ok. 260 osobników/. Na bagnach narwiańskich zamieszkuje także kilkanaście łosi. Siedziba Parku mieści się w ⇨Kurowie.

Niemirów – wieś nad ⇨Bugiem, której początki sięgają XIII w. Wzmianka źródłowa z 1495 r. wymienia pierwszą nazwę osady, Niwice. W XVI w. wieś stała się własnością litewsko-ruskiego rodu Niemirów. W 1620 r., z inicjatywy Stanisława Niemiry, powstał tutaj kościół, zaś ok. 1630 r. Niwice otrzymały prawa miejskie i zmieniły nazwę na Niemirów.

Požoga wojenna XVII wieku sprawiła, iż miasto nie osiągnęło większego znaczenia. Kolejny właściciel Michał Czartoryski ufundował nowy kościół oraz uzyskał przywileje dla miasta. 4 lutego 1863 r. miała miejsce bitwa pod Niemirowem, w której z wojskami carskimi starł się oddział Romana Rogińskiego. Po II wojnie światowej Niemirow stracił prawa miejskie. Do naszych czasów przetrwał klasycystyczny kościół p.w. św. Stanisława /1789-90 r./ przebudowany w 1823 r. / z tego okresu pochodzi też brama/ oraz zabytkowy układ przestrzenny z XVII w. Z innych obiektów warto wymienić cmentarz katolicki z interesującymi nagrobkami, grodzisko z XI w. i ślady umocnień radzieckich. W rzece znajduje się kilka głązów, pozostałość po dawnych młynach i groblach.

Nietupa – rezerwat faunistyczny /pow. 273,73 ha/ utworzony w 1996 r., w celu ochrony ostoi bobrów występujących w dolinie rzeki Nietupy. Rezerwat obejmuje torfowiska położone wzdłuż brzegów Nietupy. Dolinę rzeki zajmuje ols i łęg. Charakter rezerwatu sprzyja występowaniu gatunków ptaków związanych ze środowiskiem wodno-błotnym m.in. czapla siwa, żuraw i bocian czarny.

Niewodnica Kościelna – wieś w pobliżu ⇒ Białegostoku, której początki sięgają XVI w. W Niewodnicy znajduje się kościół p.w. św. Antoniego /1884-89 r./, znany dzięki popularnemu odpustowi /13 czerwca/ oraz pomnik upamiętniający sformowanie 26 Pułku Piechoty 9 DP w 1944 r.

Nieznanowo – rezerwat /pow. 27,49 ha/ utworzony w 1974 r. w celu ochrony fragmentu ⇒ Puszczy Białowieskiej. Obszar rezerwatu zajmuje grąd murszowy /grab, dąb i świerk z domieszką olszy, jesionu i lipy/ oraz łęg jesionowo-olszowy /olsza czarna z domieszką jesionu i świerka/. Podtopione zagłębienia porasta tutaj ols o kępiastej strukturze. Na terenie rezerwatu stwierdzono występowanie 120 gatunków roślin naczyniowych w tym cztery podlegające ścisłej ochronie /wawrzynek wilczelyko, kruszczyk szerokolistny, bluszcz, widłak wroniec/. Rosną tu pomnikowe drzewa,

z których największym jest dąb o obwodzie 510 cm.

O
Olendry – wieś nad ⇒ Bugiem założona przez osadników holenderskich. W Olendrach zachowało się budownictwo drewniane z I poł. XX w. W pobliżu wsi znajduje się most kolejowy na Bugu z XIX w., autorstwa carskiego inżyniera Frońołowa.

Olszanka Myśliszcze – rezerwat faunistyczny w ⇒ Puszczy Białowieskiej /pow. 278,32 ha/ utworzony w celu ochrony motyli dziennych i kraśników /w sumie 48 gatunków/ występujących w dolinie rzeki Leśnej. Bezleśną część rezerwatu zajmują szuwar trzcinowe i turzycowe otoczone drzewostanem olszowym. Świat roślin reprezentowany jest tutaj przez 98 gatunków.

Orla – wieś w pobliżu ⇒ Bielska Podlaskiego, która w 1507 r. została nadana Jaśkowi Iwanowiczowi. W 1512 r. Orłę zakupił Bohusz Bohowitynowicz. W XVII w. przeszła na Radziwiłłów, którzy zbudowali tutaj zamek /1622 r./ i uzyskali prawa miejskie magdeburskie /1634 r./ Miasto było miejscem częstych zjazdów różnowierznych. W 1644 r. pod przewodnictwem Janusza Radziwiłła zebrał się tu synod generalny dysydentów polskich i litewskich. Obok cerkwi i kościoła, z inicjatywy Radziwiłła, powstał tutaj zbor kalwiński. Po „potopie” Orla straciła znaczenie jako ośrodek dysydencji. Coraz większą rolę odgrywała ludność żydowska, która zakupiła zbor i urządziła w nim synagogę. W XIX w. Orla należała do Wittgensteinów. Kres Żydom orlańskim położyła II wojna światowa. Burzliwe dzieje przetrwała synagoga /dawny zbor kalwiński/, cerkiew p.w. św. Michała Archanioła /dawniej unicka/ z 1797 r. oraz cerkiew p.w. ś.ś. Cyryla i Metodego z poł. XIX w.

Osowiec – wieś nad ⇒ Biebrzą, której początki sięgają XV w. Pierwotnie osada nosiła nazwę Okrasy. Osowiec należał do Świderskich, po których dobra osowieckie przejął Stanisław

Antoni Szczuka. Nowy właściciel przekształcił Osowiec w miasto nazwane Marcinopolem. W dokumentach z XVIII w. Osowiec figuruje jako ośrodek miejski. W 1827 r. wzmiankowany ponownie jako wieś, którą w latach 70-tych XIX stulecia przeniesiono na obecne miejsce w związku z budową twierdzy osowieckiej. Obecny kościół pochodzi z lat 1948-56. W jego wnętrzu znajduje się obraz Niepokalanej z XVII w.

Osowiec-Twierdza – twierdza położona nad rzeką ⇨Biebrzą. W 1873 r. tajna rada cara Aleksandra II podjęła decyzję o budowie zespołu umocnień w Osowcu. Trudności finansowe i wojna z Turcją opóźniły rozpoczęcie prac budowlanych. Projekt zrealizowano dopiero w latach 1882-92. Twierdza wchodziła w skład systemu fortyfikacji strzegących zachodnich granic imperium rosyjskiego. W miejscu przeprawy przez Biebrzę powstały cztery forty: nr 1 – Centralny, nr 2 – Zarczeczny, nr 3 – Szwedzki oraz nr 4 – Nowy /pierwszy fort betonowy w Rosji/. W latach 1912-14 przeprowadzono modernizację twierdzy, dostosowując umocnienia do wymogów ówczesnego pola walki. Fortyfikacje Osowca doskonale sprawdziły się podczas I wojny światowej. W dniach 21-29 września 1914 r. wojska niemieckie przeprowadziły pierwszą nieudaną próbę zdobycia twierdzy. Kolejne oblężenie umocnień osowieckich rozpoczęło się w lutym 1915 r. 6 sierpnia 1915 r. Niemcy przeprowadzili atak gazowy na pozycje rosyjskie. Niekorzystna sytuacja militarna na innych odcinkach frontu doprowadziła do ewakuacji twierdzy w dniach 18-22 sierpnia 1915 r. Wycofująca się załoga rosyjska dokonała zniszczeń dzieł fortecznych w szczególności fortów: Zarczeczno, Szwedzkiego i Nowego. W lutym 1919 r. twierdzę przejęły wojska polskie. W 1928 r. utworzono tutaj Batalion Szkołny Korpusu Ochrony Pogranicza, przekształcony następnie w Centralną Szkołę Podoficerów KOP. W obliczu wojny zostały podjęte prace fortyfikacyjne wzdłuż linii Biebrzy. Osowiec obsadził 135 rezerwowi pułk piechoty pod

dowództwem ppłk. Tadeusza Tabaczyńskiego. Podczas kampanii wrześniowej załoga polska opuściła fortyfikację, które przejęła Armia Czerwona. W okresie okupacji radzieckiej rozpoczęto budowę tzw. Osowieckiego Rejonu Umocnionego, wchodzącego w skład ⇨Linii Mołotowa. Obrona ufortyfikowanego odcinka w czerwcu 1941 r. okazała się bezskuteczna. W latach 1945-53 twierdza nie była zagospodarowana, wskutek tego miejscowa ludność rozkładała elementy umocnień. W 1953 r. w twierdzy została rozlokowana jednostka wojskowa. Staraniem miłośników fortyfikacji z Mirosławem Woroną na czele, udostępniono część obiektów twierdzy zwiedzającym. W pomieszczeniach Fortu Centralnego powstało Muzeum Twierdzy Osowiec. Obok jednostki wojskowej w budynku dawnej szkoły mieści się dyrekcja ⇨Biebrzańskiego Parku Narodowego.

Ostrożany – wieś nad rzeką Pelchówką, której początki sięgają XV w. Ostrożany należały do Ostrożańskich, którzy założyli dwór i ufundowali kościół. Od XVII w. rozwijał się tu ośrodek kultu maryjnego zawiązany z obrazem Matki Boskiej Ostrożańskiej, ukoronowanej diademami papieskimi w 1987 r. We wsi znajduje się kościół p.w. Narodzenia NMP z 1758 r., mурowana dzwonnica z 1816 r. z późnogotyckim dzwonem /koniec XVI w./ oraz budynek plebanii z 1921 r.

P

Pańki – wieś nad ⇨Narwią o unikalnej zabudowie przestrzennej. Ulice oddzielające gospodarstwa są prostopadłe do ulicy głównej i zagumiennej. W 1998 r. tutejsza świetlica została pokryta malowidłami Martina Kramera, przedstawiającymi sceny rodzajowe z życia wsi. W pobliżu znajduje się grobla Rzędziany-Panki /granica ⇨Narwiańskiego Parku Narodowego/.

Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej – park krajobrazowy /pow. 74447 ha/ utworzony w 1988 r. w celu ochrony walorów przyrodniczych i krajobrazowych ⇨Puszczy Knyszyńskiej. Park został nazwany imieniem

prof. Witolda Sławińskiego /1888-1962/, profesora białostockiej Akademii Medycznej i krajoznawcy. Krajobraz Puszczy Knyszyńskiej urozmaica bogata rzeźba terenu. Największą powierzchnię parku zajmują lasy /80%/ z drzewostanem złożonym głównie z sosny i świerka. W sumie wyróżniono 22 zespoły leśne /w tym 9 zbiorowisk roślinności borealnej/. Na terenie parku stwierdzono występowanie 800 gatunków roślin naczyniowych oraz bogatej flory mszaków, porostów i grzybów. Dużą powierzchnię parku zajmują torfowiska. Bogatą sieć rzek i strumieni tworzy Supraśl wraz z dopływami. W PKPK stwierdzono występowanie 154 gatunków ptaków, w tym 139 lęgowych. W Puszczy Knyszyńskiej można spotkać m.in. bociana czarnego, żurawia, dzięcioła trójpalczastego, orzechówkę, jarząbka i orlika krzykliwego. Teren puszczy zamieszkuje wiele gatunków ssaków. Obok drobnych gatunków /rzesznica, koszatka/ występuje tutaj jeleń, sarna, dzik i łos. W latach 70-tych XX w. sprowadzono do Puszczy Knyszyńskiej ⇒żubra, którego stado liczy obecnie ok. 15 osobników. W puszczańskich ostępach bytują także gatunki drapieżne: wilk, ryś, lis i jenot. Muzeum PKPK w ⇒Supraślu oraz Arboretum w ⇒Kopnej Górze umożliwiają lepsze poznanie przyrody parku.

Pawły – wieś położona na południe od ⇒Zabłudowa, w pobliżu której miała miejsce bitwa IV Uderzeniowego Batalionu Kadrowego z oblawą niemiecką /11VI 1943 r./, upamiętniona pomnikiem. Żołnierze IV UBK pochowani zostali na cmentarzu w ⇒Bielsku Podlaskim. We wsi znajduje się cerkiew p.w. św. Jana Teologa z 1824 r.

Pietkowo – wieś letniskowa nad rzeką Lisą o tradycjach międzywojennych. Pietkowo stanowiło własność Pietkowskich, Starzeńskich, Krasickich. W pobliżu wsi znajduje się kompleks stawów. W Pietkowie zachowały się: kościół p.w. św. Anny z 1933 r., park podworski z XVIII – XIX w. oraz gorzelnia. W pobliskich Starych Grochach archeolodzy odkryli kurhany książęce z IV-VI w.

Ploski – wieś położona w pobliżu rzeki ⇒Narwi, w której znajduje się drewniana cerkiew p.w. Przemienienia Pańskiego /I poł. XIX w./ oraz kaplica prawosławna p.w. św. Łukasza /poł. XIX w./.

Płonka Kościelna – wieś w pobliżu ⇒Łap założona przez osadników z Mazowsza. W 1673 r. mieszkanka Płonki, Katarzyna Roszkowska była świadkiem objawień maryjnych. Od tego czasu datowany jest ruch pątniczy, który przyczynił się do powstania znanego sanktuarium. W tutejszym kościele z lat 1906-13 znajduje się obraz Wniebowzięcia Matki Bożej z 1658 r., pędzla Teodora Łosickiego. Na uwagę zasługuje także cudowne źródło, od dawna nawiedzane przez wiernych. W 1983 r. w rocznicę wiktorii wiedeńskiej wystawiono we wsi pomnik króla Jana III Sobieskiego.

Pogorzelnice – rezerwat leśny /pow. 6,15 ha/ powołany w 1974 r., w celu ochrony fragmentu ⇒Puszczy Białowieskiej. Teren rezerwatu zajmuje grąd z dużym udziałem lipy drobnolistnej w drzewostanie. W rezerwacie stwierdzono występowanie 100 gatunków roślin naczyniowych /w tym 4 gatunki ściśle chronione: wawrzynek wilczełyko, gnieźnik leśny, widłak wroniec i storczyk szerokolistny/ oraz 30 gatunków mszaków.

Podcerkwa – rezerwat faunistyczny w ⇒Puszczy Białowieskiej /pow. 228,12 ha/ powołany w 1995 r., w celu ochrony motyli dziennych i kraśników. Teren rezerwatu zajmują olsy, grądy oraz bór mieszany. Stwierdzono tu występowanie 105 gatunków roślin naczyniowych / w tym podlegające ochronie: widłak jałowcowaty, wawrzynek wilczełyko, gnieźnik leśny i czworolist europejski/ oraz 14 gatunków motyli dziennych.

Powstanie Styczniowe – najważniejsze działania na Białostocczyźnie miały miejsce w pierwszych miesiącach 1863 r. Powstanie na tym terenie rozpoczęło się atakiem powstańców ze zgrupowania Władysława ⇒Cichorskiego na ⇒Suraz w nocy z 22 na 23

stycznia 1863 r. Jednocześnie doszło do starcia pod Stelmachowem, gdzie działała reszta partii „Zameczka”. Następnie oddział Cichorskiego dotarł do ⇒Rudki /31 stycznia/, z której wypart Kozaków. Decydujące znaczenie miała bitwa siemiatycka /6-7 luty/. Połączone oddziały Cichorskiego, Rogińskiego /4 lutego/ przeprawił się przez ⇒Bug pod ⇒Niemirówem/ i Lewandowskiego zostały zaatakowane i rozbite przez wojska rosyjskie gen. Maniukina. W kwietniu w rejonie Jaświłł pojawiła się partia powstańcza Konstantego Ramotowskiego „Wawra”. Powstańcy skierowali się stąd do Puszczy Augustowskiej, gdzie stoczyli szereg potyczek z oddziałami rosyjskimi, a 28 czerwca odnieśli zwycięstwo pod Gruszkami. Przegrana bitwa w uroczysku ⇒Kości Rynek zmusiła „Wawra” do wycofania się prawym brzegiem ⇒Biebrzy w okolice ⇒Wizny. 24 kwietnia nastąpiła w okolicach Kamionki koncentracja kolejnej partii powstańczej. Oddział dowodzony przez płk. Onufrego Duchyńskiego działał w rejonie Puszczy Knyszyńskiej. 29 kwietnia powstańcy ponieśli klęskę w uroczysku ⇒Komotowszczyzna. W sierpniu 1863 r. płk. Duchyńskiego zastąpił Walery Wróblewski, który wyruszył w kierunku Puszczy Świsłockiej.

Puszcza Knyszyńska ⇒Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej

R

Radziwiłłówka – wieś w pobliżu ⇒Mielnika założona w 1576 r. Miejscowa tradycja wspomina o dworze Radziwiłłów, który miał istnieć w pobliskim uroczysku Rasztowiec. Na uwagę zasługuje cudowne źródło Sidzionka oraz tzw. Święta Góra z krzyżami.

Raginis Władysław /1908-39/ - kapitan, dowódca polskiej obrony na odcinku „Wizna”, obejmującym kilkanaście schronów bojowych rozmieszczonych w rejonie przeprawy przez ⇒Narew na linii ⇒Gielczyn - Strękowa Góra – Maliszewo. W dniach 8-10 września 1939 r., oddział kpt. Raginisa w sile 720 żołnierzy bronił pozycji wzniesionej przed nacierającym

XIX Korpusem Pancernym gen. Heinza Guderiana. Na Górze Strękowej znajdują się pozostałości schronu, w którym kpt. Raginis, w obliczu przegranej, popełnił samobójstwo. Dowódca odcinka „Wizna” spoczywa w mogile poniżej wzgórza.

Rajgród – miasto nad jeziorem Rajgrodzkim, którego początki były związane z jaćwieskim grodem Raj. W XV w. Rajgród stał się własnością wielkich książąt litewskich. W pobliżu zamku Witolda powstało miasto, które w 1566 r. otrzymało prawa magdeburskie /dotąd Rajgród rządził się własnymi prawami tzw. rajgrodzkimi/. Powstanie Augustowa zahamowało rozwój ośrodka rajgrodzkiego. W 1656 r. miasto zniszczyli Tatarzy. Mieszczanie rajgrodzcy czynnie uczestniczyli w Powstaniu Kościuszkowskim. Podczas Powstania Listopadowego miała miejsce bitwa pod Rajgradem /29 V 1831 r./, która zakończyła się zwycięstwem oddziałów polskich. W 1870 r. Rajgród utracił prawa miejskie, które odzyskał w 1924 r. W mieście zachował się zabytkowy układ przestrzenny. Kościół neogotycki pochodzi z lat 1907-13. Wewnątrz świątyni znajduje się obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z XVIII w. W Rajgrodzie zachowały się także klasycystyczne kamienie z XIX w. oraz pozostałości jaćwieskiego grodziska /Góra Zamkowa/.

Rajsk – wieś w pobliżu ⇒Bielska Podlaskiego, która w 1942 r. została spacyfikowana przez oddziały niemieckie. 149 ofiar mordu upamiętnia pomnik. We wsi znajduje się cerkiew prawosławna p.w. śś. Piotra i Pawła. W pobliskich Haćkach archeolodzy odkryli ślady dawnego osadnictwa.

Rezerwat Krajobrazowy im. Prof. Władysława Szafera – rezerwat leśny /pow. 1356,91 ha/ utworzony 1969 r. w celu ochrony fragmentu ⇒Puszczy Białowieskiej. W zachodniej części rezerwatu występuje łąka miodownikowa złożony z dębu szypułkowego z domieszką świerka, sosny, osiki i grabu. Wschodnią część obszaru chronionego porasta bór mieszany, w którego skład wchodzi świerk i sosna z domieszką dębu szypułkowego i

brzozy brodawkowatej. W pobliżu ⇒Białowieży występuje grąd z przewagą graba oraz pomnikowymi dębami i świerkami. W rezerwacie wyróżniono łącznie 17 zespołów leśnych i kilka nieleśnych. Występuje tutaj 30 gatunków roślin podlegających ścisłej ochronie m.in. widłaki: jałowcowaty, goździsty i wroniec, wierzba lapońska, kosaciec syberyjski, sasanka otwarta, lilia złotogłów oraz storczyk krwisty, szerokolistny i plamisty. W rezerwacie często pojawia się żubr. Na terenie rezerwatu znajduje się 37 wczesnośredniowiecznych kurhanów. We wschodniej części rezerwatu położone są dwa wzniesienia. Na jednym z nich zwanym Górą Batorego /183 m. n.p.m./ miał rozłożyć się obóz myśliwski Stefana Batorego.

Rogowo – wieś nad ⇒Narwią, w której zachowały się pozostałości zespołu podworskiego hrabiny de Moni z XIX w. /Rogowo-Majątek/. Z Rogowa pochodzą twórcy kowalstwa artystycznego Stefan i Aleksander Grzybko. We wsi znajdują się ciekawe krzyże przydrożne. W pobliżu Rogowa leży Przełajna Góra.

Różanystok – wieś, znane sanktuarium maryjne w pobliżu ⇒Dąbrowy Białostockiej. Różanystok należał do Tyszkiewiczów, którzy w 1652 r. zakupili obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem pędzla Jana Szretera. Wkrótce wizerunek Maryi zasłynął cudami przyczyniając się do powstania ośrodka kultu maryjnego. Opiekunami obrazu zostali sprowadzeni w 1663 r. dominikanie. W latach 1759-85 został wybudowany barokowy kościół p.w. Ofiarowania Matki Bożej. W 1846 r. doszło do kasaty klasztoru dominikanów. Kościół został zamieniony na cerkiew, obok której w 1901 r. osiadły mniszki prawosławne. W 1915 r. opuściły one Różanystok wraz z cudownym obrazem, który w 1996 r. odnaleziono w Połocku. Opiekunami sanktuarium zostali księża salezianie. Brakujący oryginał obrazu zastąpiono kopią wykonaną w 1929 r. W 1981 r. obraz ukoronowano diademami papieskimi w 1981 r. W słynnym miejscu odpustowym przetrwał

obok kościoła klasztor poddominikański oraz tzw. cerkiew zimowa. /przełom XIX i XX w./ W pobliskich Grodziszczanach znajduje się wczesnośredniowieczne grodzisko.

Rudka – wieś w pobliżu ⇒Brańska, wzmiankowana w 1434 r. z okazji nadania Rudki Pretorowi z Korczewa. W 1442 r. Korczewscy ufundowali we wsi kościół. W 1580 r. Rudka stała się własnością Mikołaja Kiszki, a od poł. XVII do XIX w. należała do Ossolińskich. W XVIII w. otrzymała prawa miejskie, które utraciła w 1921 r. We wsi zachował się zabytkowy układ przestrzenny z XVII w. oraz barokowy kościół p.w. Świętej Trójcy z 1759 r. ufundowany przez Ossolińskich. W kościele znajduje się portret Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła z ok. 1600 r. Do dziś przetrwał także zespół pałacowy Ossolińskich z 1763 r., w skład którego wchodzi pałac, park, stadnina, magazyny i oranżeria.

S

Sidra – wieś powstała w wyniku kolonizacji puszczy między Sidrą a Brzozową. W 1566 r. osada otrzymała prawa miejskie. W XVII w. miasto stało się ważnym ośrodkiem kalwinizmu. We wsi zachował się zabytkowy układ przestrzenny z XVII w. oraz kościół p.w. Świętej Trójcy fundacji Potockich z lat 1705-83. W Sidrze znajdują się także ruiny zboru kalwińskiego z XVII w.

Siemianówka – wieś nad sztucznym zbiornikiem wodnym Siemianówka, w której znajduje się cerkiew p.w. św. Jerzego z XVIII w.

Siemianówka – sztuczny zbiornik wodny /pow. 2900-3200 ha/ utworzony w 1991 r. w wyniku spiętrzenia ⇒Narwi. Obecnie zalew pełni funkcje rekreacyjne. W wodach zbiornika występuje wiele gatunków ryb.

Siemianówka Rez. – rezerwat leśny /pow. 224,54 ha/ utworzony w 1995 r. w celu ochrony fragmentu ⇒Puszczy Białowieckiej położonego w dolinie górnej Narwi. Na terenie

rezerwatu występują olsy /charakteryzujące się kępiastą strukturą/. Łęgi jesionowo-olszowe oraz bory: świerkowy, torfowcowy, bagienny i sosnowy. W drzewostanie rosną pomnikowe sosny i świerki /ok. 300 lat/. Na terenie rezerwatu stwierdzono występowanie 200 gatunków roślin w tym podlegające ochronie: widlak jałowcowaty i goździsty, listera sercowata, brzoza niska oraz tająża jednostronna. Rezerwat stanowi ostoję dzików i jeleni. Położenie w pobliżu zbiornika Siemianówka umożliwia obserwację zmian zachodzących w Puszczy Białowieskiej w wyniku spiętrzenia wód Narwi.

Siemiatycze – miasto, którego początki sięgają XV w. Pierwsza wzmianka źródłowa pochodzi z 1443 r. i wspomina o nadaniu wsi Borucie z Falent. W II poł. XV w. Siemiatycze stały się własnością Sudymontowiczów. Następnie dobra siemiatyckie znalazły się w ręku Tęczyńskich, którym zawdzięczały swój rozwój. Stanisław Tęczyński wyjednał dla Siemiatycz prawa miejskie /1542 r./, prowadził ożywioną kolonizację oraz przyczynił się do budowy mostu i przeprawy na ⇒Bugu. Kolejni właściciele Sapiehowie zbudowali tutaj dwór, nowy kościół i sprowadzili ojców misjonarzy. W XVIII w. dzięki zaangażowaniu księżnej Anny ⇒Jabłonowskiej miasto przeżyło swój złoty wiek. Po pożarze / 1758 r./ miasto zostało przebudowane i rozwijało się gospodarczo. Dobra siemiatyckie znalazły się jednak na skraju bankructwa , zostały zlicytowane i zaczęły podupadać. Po 1832 r. powstały pierwsze manufaktury włókiennicze. W trakcie ⇒Powstania Styczniowego miasto zajęły oddziały powstańcze, które stoczyły bitwę z wojskami rosyjskimi / 6-7 II 1863 r./ . W 1873 r. obok Siemiatycz powstała linia kolejowa. Kościół p.w. Wniebowzięcia NMP został wybudowany w latach 1626 – 37 staraniem Lwa i Kazimierza Sapiehów. Michał Sapieha ufundował klasztor misjonarzy / przebywali w Siemiatyczach od 1714 r. do kasaty w 1832 r./ i przebudował kościół. Synagoga została wzniesiona w końcu XVIII w. Obecnie mieści się tutaj ekspozycja obrazów Józefa Charytona. Cerkiew prawosławna p.w. ś.s. Piotra i Pawła pochodzi z 1866 r. Równie ciekawym obiektem

jest cmentarz z XIX w. z kaplicą ewangelicką w kształcie rotundy /pocz. XIX w./ oraz kaplicą św. Anny / koniec XIX w. /. Pozostałością po założeniu pałacowym księżnej Anny Jabłonowskiej są rzeźby sfinksów oraz oranżeria.

Sokółe – rezerwat leśny w Nadleśnictwie Nurzec /pow. 44,33 ha/ utworzony w 1990 r. celem ochrony grądu, na który składa się starodrzew dębowy w wieku 130-140 lat. Zwarty drzewostan ogranicza ilość światła, które dociera na dno lasu, stąd jedynie wczesną wiosną, w runie występuje obfita roślinność reprezentowana przez zawilca gajowego.

Sokółka – miasto na skraju ⇒Puszczy Knyszyńskiej, którego początki sięgają XVI w., kiedy istniał tutaj dwór królewski Suchoida. Wkrótce powstała wieś o nazwie Sokołda. W 1608 r. osada otrzymała prawa miejskie od Zygmunta III Wazy. W okresie „potopu” w pobliżu Sokółki miała miejsce bitwa między oddziałami Bogusława Radziwiłła a wojskami wiernymi królowi Janowi Kazimierzowi. W 1698 r. zezwolono ludności żydowskiej osiedlać się w Sokółce. W II poł. XVIII w. miasto objęły reformy Antoniego Tyzenhauza. W okresie poprzedzającym wybuch ⇒Powstania Styczniowego w Sokółce przebywał Walery Wróblewski. W Sokółce zachował się rynek wytyczony w XVI w., kościół p.w. św. Antoniego /1840-48 r./ oraz cerkiew p.w. św. Aleksandra Newskiego /1885 r./ . W miejscowym muzeum znajdują się zbiory dotyczące historii miasta i ⇒Tatarów oraz ekspozycja etnograficzna.

Sosnowski Oskar /1880-1939/ - znany architekt, który założył Zakład Architektury Polskiej na Politechnice Warszawskiej. Zaprojektował wiele budowli sakralnych m.in.: neoromański kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP /1911-23 r./ w Warszawie, modernistyczny kościół p.w. św. Rocha /1927-46 r./ w ⇒Białymstoku, kościół p.w. Wniebowzięcia NMP /1933-49 r./ w ⇒Hodyszewie i kościół p.w. ś.s. Agnieszki i Antoniego w ⇒Goniądzu.

Sośnia – wieś w Kotlinie Biebrzańskiej założona w XVIII w. Ze wschodnim brzegiem ⇨ Biebrzy łączyła Sośnię grobla zwana „szwedzką drogą”. Podczas ostatniej wojny wieś została dwukrotnie spacyfikowana przez Niemców.

Stare Biele – rezerwat leśno-torfowiskowy w ⇨ Puszczy Knyszyńskiej /pow. 255,65 ha/ utworzony w 1987 r. w celu ochrony cennych zbiorowisk leśnych i bagiennych. Na terenie rezerwatu występuje ols i bór mieszany torfowcowy. Bezleśne torfowiska niskie porastają zbiorowiska turzycowe. Florę rezerwatu reprezentuje szereg roślin chronionych m.in.: rosiczka okrągłolistna, storczyk krwisty, kruszczyk szerokolistny, sasanka otwarta oraz widłak wroniec i jałowcowaty. „Stare Biele” stanowi ostoję tutejszej populacji żubra.

Stara Kamienna – wieś w pobliżu ⇨ Dąbrowy Białostockiej, założona w XVI stuleciu. W XVI-XVII w. należała do Wiesiołowskich, którzy wybudowali tutaj dwór i kaplicę. Na cmentarzu w Starej Kamiennie spoczywa gen. ⇨ Nikodem Sulik. We wsi zachował się kościół p.w. św. Anny z pocz. XVII w., zespół podworski /pocz. XX w./ oraz wiatrak holender /ok. 1910 r./.

Stare Jeżewo – wieś w pobliżu ⇨ Tykocina, której początki sięgają XV w. W 1859 r. Jeżewo stało się własnością Jana Glogera, którego syn Zygmunt ⇨ Gloger zgromadził tutaj cenne zbiory archeologiczne i etnograficzne. W 1906 r. Gloger sprzedał dworek. Z dawnego Jeżewa przetrwał jedynie lamus i nieczynny browar.

Strabla – wieś nad ⇨ Narwią, która w XVI w. należała do lekarza nadwornego i faworyta królowej Bony Antonia Croyna de Buseny. W XVIII w. właściciele Strabli, Starzeńscy, wybudowali barokowy pałac, który wraz z parkiem i budynkami towarzyszącymi /czworaki, lamus, stajnia i kuźnia/ przetrwał do dnia dzisiejszego. W Strabli zachował się także renesansowy kościół, ufundowany przez stolnika wiznieńskiego Adama Turowskiego

Suchowola – miasto położone nad rzeką Olszańką, którego początki sięgają końca XVI w. W 1698 r. król August II zezwolił Żydom osiedlić się w Suchowoli. Starozakonni zamieszkali w części wsi nazywanej Paryżem. W 1777 r. Suchowola otrzymała prawa miejskie. W XVIII w. miasto pełniło rolę ożywionego ośrodka handlu zbożem. W 1950 r. Suchowola utraciła prawa miejskie, odzyskane w 1998 r. W pobliskiej wsi Okopy urodził się ks. Jerzy Popieluszko /1947-84/, którego upamiętnia ekspozycja w domu parafialnym. W Suchowoli zachował się zabytkowy układ przestrzenny z XVIII w. oraz kilka budynków drewnianych z końca XIX w. Kościół p.w. śś. Piotra i Pawła pochodzi z lat 1884-85.

Sulik Nikodem /1893-1954/ – generał, postać związana ze ⇨ Starą Kamienną. Podczas kampanii wrześniowej dowodził pułkiem KOP „Sarny”. Do momentu aresztowania przez NKWD był komendantem okręgu wileńskiego SZP, później ZWZ. W związku z organizacją armii polskiej w ZSRR został zwolniony i mianowany dowódcą 13 Pułku Piechoty. Po ewakuacji armii Andersa dowodził 5 Kresową Dywizją Piechoty /1943-46 r./ W okresie powojennym pozostał na uchodźstwie. W 1993 r. prochy gen. Sulika i jego żony Anieli zostały przeniesione z cmentarza w Brompton do Starej Kamiennej.

Supraśl – miasto nad rzeką o tej samej nazwie, którego początki sięgają XVI w. W pobliżu klasztoru ⇨ bazylianów powstała osada, która należała do Chodkiewiczów. W latach 1503-11 została zbudowana murowana cerkiew, ozdobiona freskami mnicha Serbina Niektaryja Malara. Bazylianie suprascy przystąpili do unii brzeskiej. Klasztor w Supraślu stał się znanym ośrodkiem unickim, który został zlikwidowany w XIX w. W 1834 r. powstała pierwsza fabryka włókiennicza w Supraślu, założona przez Wilhelma Zacherta. Rozwój przemysłu sprawił, iż przyklasztorna wieś otrzymała prawa miejskie /1861 r./ W skład zespołu klasztornego w Supraślu wchodzi: cerkiew p.w. Zwiastowania NMP z pocz. XVI w., odbudowana w latach 90-tych XX w., Pałac

Archimandrytów z XVII w., barokowa brama wzniesiona w 1752 r. oraz budynki klasztorne z XVIII w. Ponadto zachował się Pałac Buchholtzów /XIX w./ oraz dwór Zachertów /II pol. XIX w./ Kościół p.w. Świętej Trójcy pochodzi z lat 1861-65. zaś zbór ewangelicki z 1870 r. Na cmentarzu znajduje się kaplica Zachertów i Buchholtzów. Na uwagę zasługuje także zabytkowe budownictwo drewniane.

Supraśl – rzeka, prawy dopływ ⇒ Narwi /dl. 94 km/, której źródła znajdują się w pobliżu Topolan. Supraśl przepływa przez ⇒ Puszcze Knyszyńską zbierając wody Sokoldy, Ploski i Słoi. W wyniku spiętrzenia rzeki powstał zalew w Wasilkowie. W wodach Supraśli bytuje pstrąg i lipień.

Suraż – miasto nad ⇒ Narwią, którego początki sięgają XI w. W XIV w. gród suraski był obiektem rywalizacji mazowiecko-litewskiej. W 1445 r. otrzymał prawa miejskie. Miasto składało się z części laskiej z kościołem p.w. Bożego Ciała i ruskiej z cerkwią p.w. św. Piotra. W XVI w. w Surażu powstał zbór ariański. W okresie wojen szwedzkich miasto zostało zniszczone. W XVIII w. ⇒ Jan Klemens Branicki ufundował w Surażu szpital. W nocy z 22 na 23 stycznia 1863 r. miasto zajęli powstańcy z partii Władysława Cichorskiego „Zameczka”. W 1865 r. powstała tutaj synagoga. Nad Narwią zachowało się grodzisko, obok którego znajduje się kościół z 1873 r., z barokową figurą Chrystusa Nazareńskiego, w ołtarzu głównym. W Surażu istnieje społeczne muzeum archeologiczne założone przez Władysława Litwińczuka.

Surażkowo – rezerwat leśno-torfowiskowy /pow. 134,05 ha/ utworzony w 1987 r. w celu ochrony fragmentu ⇒ Puszczy Knyszyńskiej charakteryzującego się występowaniem leśnych zbiorowisk torfowiskowych. Na terenie rezerwatu znajdują się wzniesienia morenowe porośnięte lasem mieszanym i grądem. Zatorfione obniżenie zajmuje łęg jesionowo-olszowy, bór mieszany torfowcowy oraz sosnowo-brzozowy las bagienny. W runie boru mieszanego torfowcowego występuje chroniony widłak jałowcowaty i wroniec,

wawrzynek wilczelyko, storczyk plamisty, kruszczyk szerokolistny oraz listera sercowata i jajowata.

Sutno – wieś nad ⇒ Bugiem założona w XVI w. Na skarpie nad starorzeczem stał dwór wybudowany w XVI stuleciu, którego pozostałością są resztki alei dojazdowej i parku. We wsi zachowało się zabytkowe budownictwo drewniane z 1922 r. W 1941 r. miała miejsce pacyfikacja Sutna, upamiętniona pomnikiem.

Szczekotowo – rezerwat leśno-archeologiczny /pow. 36,44 ha/ powołany w 1979 r. w celu ochrony fragmentu doliny rzeki Łutowni i największego w ⇒ Puszczy Białowieskiej zbiorowiska kurhanów. Teren rezerwatu zajmuje las mieszany i liściasty. W dolinie Łutowni występują lasy łągowe oraz łąki turzycowe. W rezerwacie znajduje się skupisko 130 kurhanów /średnica 3-20 m, wys. 0,7 – 2 m/. Nad Łutownią zachowały się resztki węglarni założonych w XVIII w. przez sprowadzonych z Mazowsza ⇒ budników.

Szelągówka – rezerwat leśny /pow. 62,04 ha/ powołany w 1995 r., celem ochrony borów sosnowych porastających wały wydymowe położone w widłach ⇒ Biebrzy i ⇒ Narwi. W rezerwacie występuje 10 gatunków roślin podlegających ochronie: goździk piaskowy, pomocnik baldaszkowy, lilia złotogłów, wawrzynek wilczelyko, widłak jałowcowaty, goździsty i spleaszony oraz sasanka łąkowa, otwarta i Tekli

Szlak Dębów Królewskich – interesująca ścieżka edukacyjna w uroczysku Stara Białowieża prezentująca 24 pomnikowe dęby. Każde drzewo zostało nazwane na pamiątkę władców polskich i litewskich, którzy przebywali w puszczańskich ostepach.

Szlak ginących zawodów – szlak etnograficzny wytyczony w celu przybliżenia tradycyjnego rękodziela ludowego Białostoczczyzny. Trasa prowadzi przez ⇒ Czarną Wieś Kościelną /istnieje tutaj kuźnia i warsztaty garncarskie/, Łapczyn i Zamczysk

/pracownie wyrobu łyżek /. Janów /podtrzymujący tradycje wyrobu tkanin dwuosnowowych/ oraz ⇨ Sokółkę /pracownia rzeźby ludowej/.

Sztabin – wieś nad ⇨ Biebrzą założona w końcu XVI w. W poł. XVIII w. dobrami tymi zarządzał Joachim Chreptowicz, który przed 1760 r. założył miasto Osinki - Sztabin. Nowy ośrodek miejski pełnił ważną rolę handlową w dobrach krasnoborskich, które hrabia Karol ⇨ Brzostowski przekształcił w Rzeczpospolitą Sztabińską. W ⇨ Sztabinie powstał wówczas piec do przetapiania rudy darniowej oraz szereg innych zakładów. Upadek tego lokalnego przemysłu sprawił, że miasto utraciło dawne znaczenie. W 1943 r. miała miejsce akcja VIII Uderzeniowego Batalionu Kadrowego, który zajął na krótko Sztabin. Trudny czas wojny upamiętnia tablica pamiątkowa. Przy trójkątnym rynku wznosi się kościół p.w. św. Jakuba /pocz. XX w./ Obok świątyni znajduje się popiersie Joachima Chreptowicza oraz resztki zegara słonecznego autorstwa Brzostowskiego. W tutejszej szkole mieści się izba tradycji eksponująca pamiątki po Rzeczpospolitej Sztabińskiej.

Szubienica – miejsce straceń powstańców styczniowych położone w pobliżu ⇨ Choroszczy 11 ofiar upamiętnia pomnik oraz kaplica na cmentarzu choroskim.

Śliwno – wieś nad ⇨ Narwią założona w XVII w. w sąsiedztwie przeprawy promowej i mostowej Drewniany most w Śliwnie. /zniszczony w 1915 r./ należał do najdłuższych w Europie. We wsi zachowały się pozostałości parku i ruiny kościoła.

Święta Woda – sanktuarium Matki Boskiej Bolesnej w pobliżu ⇨ Wasilkowa, które powstało w związku z cudownym uzdrowieniem Bazylego Papiernika. W 1719 r. arcybiskup unicki Leon Kiszka wyświęcił tutaj kaplicę. Świątynią i cudownym źródłem opiekował się pustelnik. W 1785 r. burza zniszczyła kaplicę, z której cudownie ocalała ściana z obrazem Matki Boskiej. W 1875 r. Świętą Wodę przejęli prawosławni. W 1915 r.

oryginał obrazu Matki Boskiej Bolesnej został wywieziony do Rosji. Odtąd w kaplicy znajduje się kopia wizerunku Maryi. W 1940 r. Sowieci zniszczyli sanktuarium. W okolicach Świętej Wody odbywa się droga krzyżowa, która gromadzi rzesze wiernych.

T

Tajno – jezioro / pow. 216,5 ha/ położone w otulinie ⇨ Biebrzańskiego Parku Narodowego. Przez Tajno przepływa rzeka Tajenka. Od południa jezioro otacza las mieszany.

Tarasewicz Leon - /ur. 1957/ znany malarz, absolwent Warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych, który otrzymał m.in. stypendium Fundacji Kościuszkowskiej /1988 r./ i nagrodę Ministra Kultury i Sztuki /1989 r./ W 1998 r. został laureatem Nagrody im. Jana Cybisa.

Tatary – wieś w pobliżu ⇨ Tykocina, której początki sięgają 1546 r. W XVI w. właścicielem wsi był Białas, syn Borodziła, pochodzenia tatarskiego, którego potomkowie posługiwali się herbem Słepowron.

Tatarzy Podlascy – początek osadnictwa tatarskiego na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego przypada na koniec XIV w. W Koronie Tatarzy pojawiali się za panowania Władysława Jagiełły. W zamian za nadania ziemskie muzułmańscy osadnicy zostali zobowiązani do służby wojskowej. Pierwsze ośrodki osadnictwa tatarskiego na Podlasiu istniały w okolicach Tykocina i Knyszyna. W XVII w. nastąpiło rozdrobnienie majątków tatarskich. Negatywne stanowisko szlachty chrześcijańskiej wobec niewiernych pogorszyło sytuację najemników muzułmańskich. Wkrótce doszło do buntu Lipków, w wyniku którego część chorągwi tatarskich przeszła na stronę Turcji. Król Jan III Sobieski pragnął odzyskać zaufanie Tatarów względem Korony. W tym celu osadził chorągwie tatarskie w ekonomii brzeskiej, kobryńskiej i grodzieńskiej /1679 r./ /m.in. w ⇨ Kruszynianach, Nietupie, Łużanach, Białogórcach, Bohonikach, Drahlach i Małowiczach/. Tatarzy wnieśli meczety w Bohonikach, Małowiczach, Kruszynianach i

Studziance. Kolejne nadania ziemskie przypadły na okres panowania Wettinów / m.in. folwark Talkowszczyzna, własność Talkowskiego/. W II poł. XVIII w. Antoni Tyzenhauz próbował przejąć własność tatarską. Groźbę utraty majątków oddaliła decyzja sejmu z 1786 r. Tatarzy brali czynny udział w walkach narodowowyzwoleńczych. W okresie międzywojennym powstał szwadron tatarski w 13 Pułku Ułanów Wileńskich. Obecnie w Polsce mieszka ponad 2000 Tatarów. Ludność tatarska wyznaje islam. Życie religijne skupia się wokół meczetów w Bohonikach i Kruszynianach oraz świątyni powstałych w okresie powojennym. Podczas miesiąca Ramadan, Tatarów obowiązuje ścisły post od wschodu do zachodu słońca, zakończony świętem Ramazan Bajramem. Tatarzy polscy obchodzą także święto Kurban Bajram na pamiątkę ofiary Abrahama. Każdy muzułmanin powinien ofiarować Bogu barana, woła lub wielbłąda, z którego trzecią część mięsa zatrzymuje sobie a resztą częstuje krewnych, znajomych oraz potrzebujących. Muzułmańskie cmentarze /mizary/ powinny być skromne. Zmarłych chowa się bez trumny z nogami zwróconymi w kierunku Mekki.

Tiktiner Rebeka /ur. poł. XVI w./ - córka rabina Meira Tiktinera związana z ⇨Tykocinem. Znajomość języka hebrajskiego umożliwiła Rebecce poznanie Biblii i Talmudu. Napisała traktat „Meneketh Ribhka”, omawiający rolę kobiety w ówczesnym świecie.

Tonkiele – wieś nad ⇨Bugiem w pobliżu ⇨Drohiczyna, niegdyś zamieszkiwana przez bojarów „putnych” zamku drohickiego z rodu Tonkielów. W okresie okupacji niemieckiej miejsce masowych mordów jeńców radzieckich i osób cywilnych /ok. 25.000 ofiar / upamiętnione obeliskiem.

Topilec – wieś nad ⇨Narwią, nadana w 1506 r. klasztorowi supraskiemu. We wsi znajduje się cerkiew p.w. św. Mikołaja z 1876 r. Na uwagę zasługuje cmentarz prawosławny z ciekawą kapliczką oraz cmentarz wojenny z 1915 r., na

którym zostali pochowani żołnierze niemieccy i rosyjscy.

Topilo – osada leśna w ⇨Puszczy Białowieskiej położona nad sztucznymi basenami do magazynowania drewna, powstałymi w wyniku spiętrzenia rzeki Perebel.

Trzcianne – wieś w pobliżu Moniek, która powstała w XV w. Początkowo istniały dwie osady o nazwie Trzciana. Pierwsza położona na lewym brzegu rzeki Trzciannej wchodziła w skład tykocińskich dóbr Gasztołdów. Druga wieś założona po przeciwnej stronie należała do wielkich książąt litewskich. Ok. 1569 r. powstało trzecie Trzcianne, które stanowiło własność Niewiarowskich. W okresie wojen szwedzkich Trzcianne dotknęły zniszczenia. O miejskiej przeszłości wsi świadczy trójkatny rynek. Podczas ostatniej wojny Niemcy spalili Trzcianne i rozstrzelali ok. 600 Żydów. We wsi znajduje się kościół p.w. śś. Piotra i Pawła, z barokowym wyposażeniem wnętrza. W pobliskim Niewiarowie zachowało się wczesnośredniowieczne grodzisko.

Turna Duża – wieś w pobliżu ⇨Siemiatycz założona w XV w., w której znajduje się zabytkowa zabudowa drewniana z XIX i XX w.

Turośń Kościelna – wieś położona nad rzeką Turośnianką, w której znajduje się kościół p.w. Świętej Trójcy z lat 1778-83. Zachował się tutaj dwór myśliwski z XVIII w. W pobliżu Turośni znajduje się miejsce straceń z okresu okupacji sowieckiej nazywane „Małym Katyńiem”. We wsi warto obejrzeć wiatrak koźlak z 1924 r. oraz szkołę podstawową z 1938 r.

Tykocin – miasto nad ⇨Narwią nazywane „perłą baroku”. Pierwsze wzmianki źródłowe dotyczące Tykocina pochodzą z lat 1414-1425. W 1425 r. książę mazowiecki Janusz I nadał Tykocinowi prawa miejskie. Miasto stało się własnością wielkiego księcia litewskiego, który przekazał dobra tykocińskie Janowi Gasztołdowi. W 1479 r. powstał tutaj klasztor bernardynów. Podczas wojny Gasztołdów z

Radziwiłłami spłonął zamek tykociński. W 1522 r. Olbracht Gasztołd sprowadził do Tykocina Żydów. Ludność starozakonna wpłynęła na gospodarcze ożywienie miasta. W poł. XVI w. urodziła się tu ⇒Rebeka Tiktiner. W 1542 r. Tykocin stał się własnością króla Zygmunta Starego. W II poł. XVI w. powstał tutaj zamek królewski, w którym mieścił się główny arsenał koronny, biblioteka i skarbiec. Z Tykocinem był związany Łukasz ⇒Górnicki, wybitny przedstawiciel polskiego odrodzenia. W okresie „potopu” Szwedzi zajęli zamek tykociński, który 28 stycznia 1657 r. opanowały oddziały Pawła Sapiehy. W 1661 r. sejm walny nadał miasto Stefanowi Czarniekiemu. W rezultacie Tykocin trafił w ręce ⇒Jana Klemensa Branickiego, męża córki Czarnieckiego Aleksandry Katarzyny. Okres wojen szwedzkich pogłębił upadek miasta. W 1705 r. król August II ustanowił na zamku tykocińskim order „Orla Białego”. Działalność Jana Klemensa Branickiego /1689-1771 r./ wpłynęła na ożywienie ośrodka tykocińskiego. W okresie zaborów Tykocin ponownie podpadł. Podczas Powstania Listopadowego miała miejsce bitwa /21.V.1831 r./ w rejonie przeprawy przez Narew. W okresie międzywojennym przebywał tutaj malarz Zygmunt ⇒Bujnowski. W 1950 r. Tykocin utracił prawa miejskie, które odzyskał w 1993 r. W pobliżu Tykocina znajduje się średniowieczne grodzisko tzw. Tykocin I. Na prawym brzegu Narwi zachowały się przyziemia zamku, zbudowanego wg. projektu architekta królewskiego Hioba Bretfusa. Na uwagę zasługuje także alumnat fundacji Krzysztofa Wiesiołowskiego z lat 1633-36. Z czasów Jana Klemensa Branickiego pochodzą: kościół Świętej Trójcy projektu Józefa Sękowskiego i Jana Henryka Klemma /1740-50 r./, dawne seminarium X.X. misjonarzy, pomnik Stefana Czarnieckiego dłuta Piotra de Courday /1761-63 r./, szpital / 1755 r./, klasztor bernardynów /1771-90 r./ i dworek administratora /poł. XVIII w./.. Na cmentarzu tykocińskim znajduje się kaplica rodziny Glogerów. Życie religijne mieszkańców dzielnicy żydowskiej, zwanej Kaczorowem, skupiało się wokół synagogi, wybudowanej w 1642 r. Obok synagogi znajduje się Dom

Talmudyczny /XVIII w./, który mieści obecnie muzeum. Przed synagogą pozostałości po kramnicach żydowskich. O przeszłości Tykocina świadczą także resztki zdewastowanego kirkutu.

W

Waniewo – wieś nad ⇒Narwią, nadana w 1501 r. Mikołajowi Radziwiłłowi. W 1510 r. otrzymała prawa miejskie. W pobliżu Waniewa istniał zamek spalony w trakcie wojny Radziwiłłów z Gasztołdami /1513-28 r./.. Już w 1676 r. Waniewo było wymieniane znów jako wieś. Obecny kościół pochodzi z 1887 r. W pobliżu wsi grodzisko, a przy wyjeździe z Waniewa murowana figura przydrożna z 1855 r.

Wasilków – miasto w pobliżu ⇒Białegostoku, założone w 1566 r. przez Grzegorza Wołowicza na polecenie Zygmunta Augusta. Na ożywienie gospodarcze Wasilkowa wpłynął rozwój przemysłu włókienniczego w XIX w. W mieście znajduje się cerkiew p.w. śś. Piotra i Pawła z 1876 r. oraz kościół p.w. Przemienienia Pańskiego z 1883 r. Na uwagę zasługuje także cmentarz z ciekawymi rzeźbami wystawionymi przez ks. Wacława Rabczyńskiego /1902-69/.

Węgierski Tomasz Kajetan /1755-87/ - znany poeta epoki oświecenia, który przyszedł na świat w Szczytach-Dzięciołowie. W młodości często przebywał w ⇒Grabowcu administrowanym przez ojca. Twórca satyr, wierszy i bajek m.in. poematu „Organy”. Znany z tego, że „lubił prawdę mówić”, za co stracił pracę w kancelarii Rady Nieustającej. Twórczość poety pozostawała pod wpływem dzieł Woltera i Monteskiusza. Wiele podróżował, aby umrzeć poza granicami kraju w Marsylii.

Wielki Las – rezerwat leśny w ⇒Puszczy Knyszyńskiej /pow. 129,33 ha/ utworzony w 1990 r. w celu ochrony fragmentu boru mieszanego, w którego skład wchodzi sosna i świerk. Na terenie rezerwatu występuje także bór brusznicowy oraz ols. Z gatunków roślin

podlegających ochronie warto wymienić storczyka plamistego, kruszczyka błotnego oraz widłaka jałowcowatego i goździstego.

Winna-Poświętna – wieś w pobliżu ⇒Ciechanowca założona w XV w. We wsi znajduje się drewniany kościół p.w. św. Doroty z 1696 r. oraz zabytkowa dzwonnica / przełom XVII/XVIII w./.

Wizna – wieś nad Narwią, która istniała już w poł. XI w. kiedy bernardyni z Mogilna otrzymali przywilej na pobieranie opłat za korzystanie z przeprawy przez ⇒Narew. W celu zabezpieczenia ważnego strategicznie miejsca powstał gród w pobliżu, którego rozwijała się osada. W 1435 r. Wizna otrzymała od księcia Władysława I prawa miejskie. Miasto było siedzibą starostwa, sądów oraz miejscem obrad sejmików szlacheckich. Wizna została zniszczona w okresie wojen szwedzkich. Sytuacja powtórzyła się w 1794 r., kiedy miasto spalili Prusacy. W 1870 r. Wizna utraciła prawa miejskie. W Wiznie zachował się zabytkowy układ przestrzenny. Gotycki kościół p.w. św. Jana Chrzciciela fundacji księżnej Anny został wzniesiony w latach 1500-09. Obok świątyni znajduje się dzwonnica barokowa z XVII w. z zabytkowymi dzwonami. Za cmentarzem z fragmentami renesansowych nagrobków leży grodzisko zwane Górą Zamkową.

Woronicza – rezerwat florystyczny w ⇒Puszczy Knyszyńskiej /pow. 133.80 ha/ utworzony w 1989 r., w celu ochrony doliny strumienia Woronicza. W źródłiskowej strefie strumienia występuje torfowisko porośnięte przez zbiorowiska turzycowe. Dolinę strumienia zajmują bory torfowcowe /mieszany i świerkowy/. W rezerwacie stwierdzono występowanie wielu chronionych gatunków roślin m.in.: wawrzynka wilczełyko, kruszczyka szerokolistnego, rosiczki okrągłolistnej, lilii złotogłów i widłaków /jałowcowatego, wronca i goździstego/.

Woźnawieś – wieś w pobliżu jeziora ⇒Dręstwo, założona w XV w. przez szlachcica mazowieckiego Macieja Ołdaka. Kolejni

właściciele zostali zobowiązani do przewożenia pism urzędowych z ⇒Rajgrodu do ⇒Goniądza /stad nazwa „Woźna”/. W 1509 r. wieś weszła w skład dóbr Radziwiłłowskich, które przejął Zygmunt August. W 1656 r. została spalona przez Tatarów. W ⇒Woźnejwsi urodził się ojciec Henryka Sienkiewicza. Na cmentarzu znajduje się kaplica z 1826 r. Archeolodzy odkryli w Woźnejwsi dwie osady kultury niemieńskiej.

Wróblewski Walery /1836-1908/ - urodził się w Żołudku na Litwie. Po ukończeniu studiów pracował na stanowisku inspektora w Szkole Leśnej w ⇒Sokółce, aktywnie uczestnicząc w przedpowstaniowej konspiracji. Podczas Powstania Styczniowego pełnił funkcje szefa sztabu naczelnika wojennego woj. grodzieńskiego. Następnie przejął obowiązki naczelnika z rąk płk. Onufrego Duchyńskiego. W stopniu pułkownika dowodził oddziałem konnym, który został rozbity w styczniu 1864 r. Ranny Wróblewski udał się na emigrację. W 1871 r. walczył po stronie Komuny Paryskiej.

Wysokie Bagno – rezerwat leśny w ⇒Puszczy Białowieskiej /pow. 78.54 ha/ powołany w 1979 r., w celu ochrony boru świerkowego porastającego obszar torfowiska. Zbiorowisko boru świerkowego torfowcowego wykazuje charakter borealny /dominacja świerka, występowanie turzycy zycicowej i delikatnej w runie/. Niewielką powierzchnię rezerwatu zajmuje łęg jesionowo-olszowy, ols i bór mieszany. Południową granicę rezerwatu stanowi rzeka ⇒Narewka, której dolinę zajmują turzycowiska. W rezerwacie stwierdzono występowanie 130 gatunków roślin naczyniowych /w tym cztery gatunki podlegające ochronie ścisłej: wawrzynek wilczełyko, storczyk plamisty, listera sercowata i widłak jałowcowaty/ oraz 90 gatunków mszaków. W rezerwacie znajduje się fragment ścieżki przyrodniczej „Krajobrazy Puszczy”.

Wzgórza Świętojańskie – pasmo wzgórz położone nad doliną Ploski w ⇒Puszczy Knyszyńskiej o wysokości powyżej 200 m n.p.m. porośniętych borem mieszanym. W runie występują chronione i rzadkie gatunki

roślin m.in.: lilia złotogłów i naparstnica zwyczajna. Na Górze św. Jana /214 m n.p.m./, w pobliżu wsi Kołodno, znajduje się tablica upamiętniająca powstańców styczniowych.

Z

Zabludów – miasto nad rzeką Rudnią, którego początki sięgają XVI w. W 1563 r. Zabludów otrzymał prawa miejskie. Miasto zmieniało wielokrotnie właścicieli, najdłużej należąc do Radziwiłłów /1598-pocz. XIX w./, W 1563 r. powstały z fundacji Grzegorza Chodkiewicza: kościół, cerkiew i przytułek. W 1567 r. powstała w Zabludowie drukarnia ruska. Miasto było jednym z ośrodków reformacji. Ukrywali się tutaj wybitni arianie: Zbigniew Morsztyn, Samuel Mierzyński i Maciej Przytkowski. W Zabludowie odbył się ostatni synod Braci Polskich, a tutejszy zbor przetrwał do 1860 r.. W mieście osiedlili się Żydzi i Szkoci. W 1635 r. starozakonnicy wybudowali synagogę i szpital. W XIX w. funkcjonowała w mieście manufaktura włókiennicza. W okresie międzywojennym rozwinął się przemysł garbarski. W centrum Zabludowa znajduje się kościół p.w. śś. Piotra i Pawła z 1840 r., cerkiew p.w. Wniebowzięcia Matki Boskiej z lat 1847-55 oraz stary cmentarz z kaplicą św. Rocha /1850 r./, W pobliżu Zabludowa zachowały się resztki zdewastowanego cmentarza żydowskiego.

Zaluki – wieś nad rzeką ⇨Supraśl założona w końcu XVII w. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1775 r. Przy drodze do Sofipola pozostałości cmentarza cholerycznego.

Ż

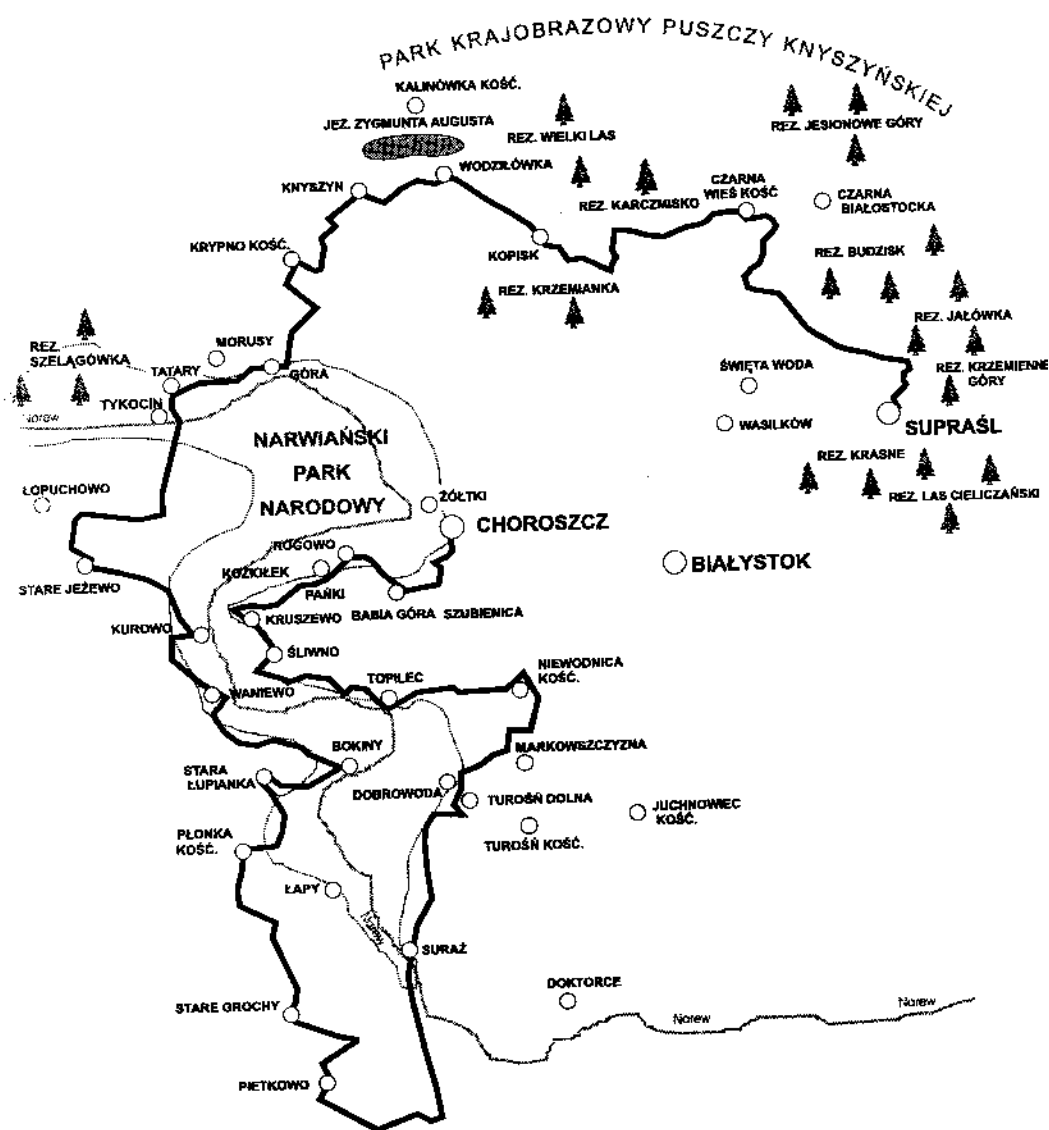
Żebra Żubra – interesująca ścieżka przyrodnicza łącząca Polanę Białowieską z Rezerwatem Pokazowym Zwierząt. Trasa prezentuje zbiorowiska leśne występujące w ⇨Puszczy Białowieskiej.

Żółtki – wieś nad Narwią, której początki sięgają XVI w. Za czasów ⇨Jana Klemensa Branickiego istniał tu port rzeczny splawiający

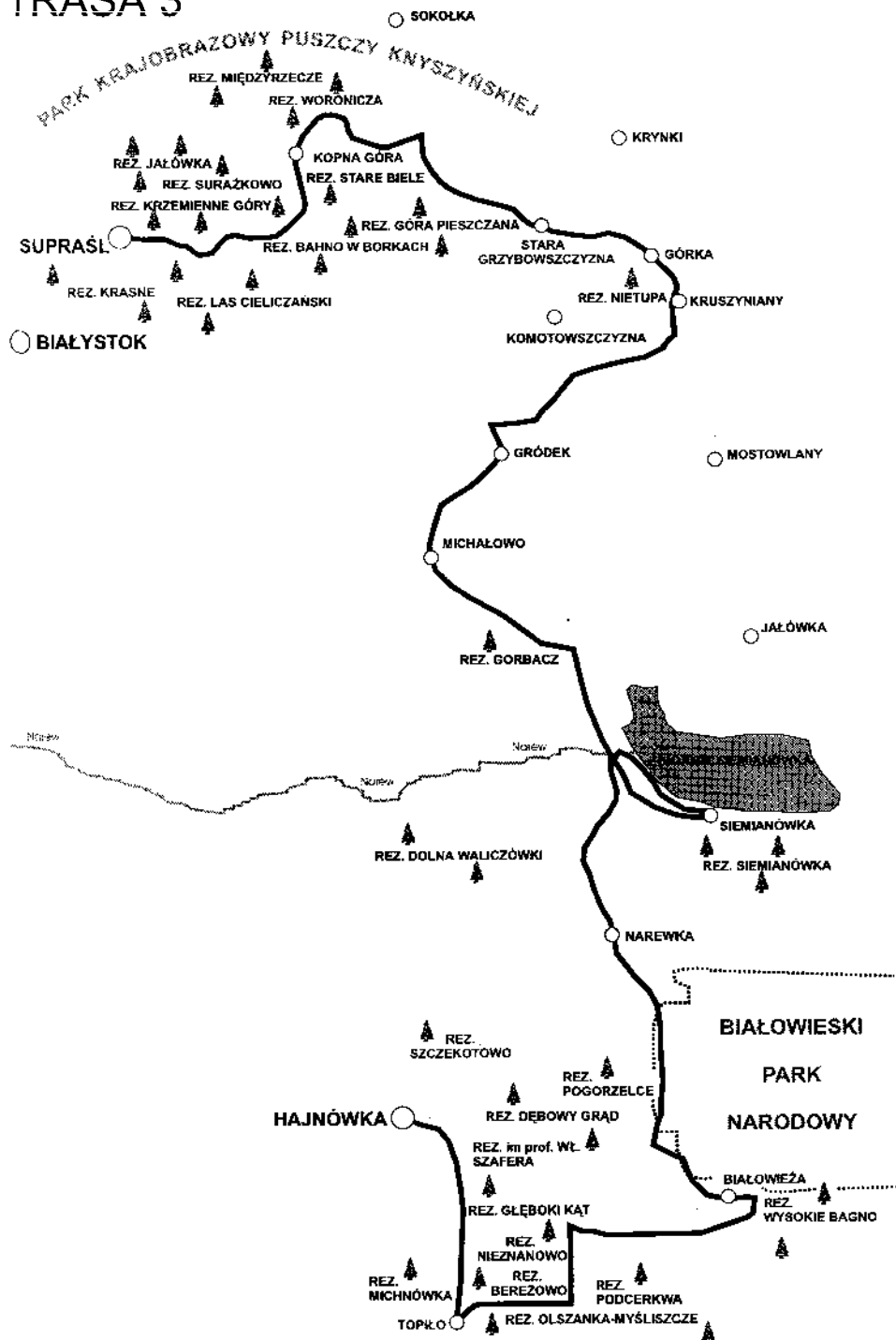
zboże do Gdańska. We wsi znajduje się budynek rosyjskiej straży granicznej z 1807 r. oraz pomnik z 1855 r. upamiętniający żołnierzy rosyjskich poległych w bitwie nad Narwią /21.V.1831 r./, później żołnierzy polskich.

Żubr – największe zwierzę występujące w Europie, symbol ⇨Białowieskiego Parku Narodowego. Do pocz. XX w. przetrwały dwa gatunki żubra – nizinny /białowiecki/ oraz górski /kaukaski/. Podczas I wojny światowej wyginęła białowiecka populacja żubra. W 1923 r. staraniem prof. Jana Sztolmana, powstało Międzynarodowe Towarzystwo Ochrony Żubra. W 1929 r. do Puszczy Białowieskiej zostały sprowadzone pierwsze osobniki: byk „Borusse” i krowa „Biserta”. Ostatnią wojnę przeżyło 17 zwierząt. Sukcesy w hodowli rezerwatowej zadecydowały o wypuszczeniu na wolność kilku żubrów. W 1957 r. urodziło się pierwsze na wolności cielę „Potyczka”. Waga dorosłego byka dochodzi do 900 kg, krowy osiągają masę ciała do 650 kg. Żubrzyce przemierzają puszcę w stadach wspólnie z cielętami /5-20 osobników/. Dorosłe byki pozostają poza stadem, do którego dołączają w okresie rui /VIII-IX/. W obu częściach Puszczy Białowieskiej /polskiej i białoruskiej/ zamieszkuje ponad 500 żubrów.

TRASA 2

TRASA 3

TRASA 4

*Errata hasel słowniczka krajoznawczego
XL Jubileuszowego OWRP „Podlasie ‘99”*

numer strony	numer kolumny	numer wiersza	jest	powinno być
1	2	3	4	5
3	-	2	kultur	kultury
7	1	10	wyzwolone	przejęte
7	1	11	4 Pułk Ułanów	4 Pułk Ułanów Zaniemeńskich
8	2	6	malowania	pisania
8	2	30	"Boćkowców"	"boćkowców"
9	1	7	Jan, Klemens	Jan, Kazimierz, Klemens
12	2	29	Suwalskiej	Podlaskiej
14	2	24	Gowdel	Gawdel
15	2	15	zrekonstruowano	odbudowano
18	1	35	grodziska	dworu obronnego
21	1	15	zaczepno- obronnym	obronnym
21	2	7	Izba pamięci	izba pamięci
25	2	37	Kramera	Kraemera
29	1	47	ekspozycja obrazów Józefa Charytona	Muzeum Regionalne Siemiatyckiego Ośrodka Kultury z ekspozycją obrazów Józefa Charytona
29	2	17	królewski	myśliwski
30	1	23	Na cmentarzu	Na cmentarzu przykościelnym
30	1	36	nieczynny browar	ruiny browaru
32	1	12	W Sztabinie	W Hucie
32	2	34	najemników muzułmańskich	osiadłych Tatarów
32	2	43	Malewiczach	Maławiczach
32	2	44	Malewiczach	Maławiczach
33	1	6	decyzja	uchwała
34	1	15	miasto	starostwo tykocińskie
36	2	4	nad Narwią	pod Złotorią

AGENT OF

BIURO TURYSTYKI ZAGRANICZNEJ sp. z o.o.

15-875 Białystok ul. Krakowska 17

tel. (085) 742-43-51, 744-52-52, fax 745-55-99

<http://www.bial-tur.bialystok.com> e-mail: bial-tur@bialystok.com

TURYSTYKA KRAJOWA:

- wycieczki szkolne
- wczasy letnie i zimowe
- turystyka specjalistyczna (przyrodnicza, etnograficzna)
- wczasy z garncarstwem

TURYSTYKA ZAGRANICZNA:

- wypoczynek i sanatoria w Druskiennikach
- wycieczki do Republiki Południowej Afryki

PROFESJONALNE POŚREDNICTWO KOMUNIKACYJNE

- bilety lotnicze
- bilety kolejowe
- autobusy do Europy Zachodniej
- promy do Skandynawii

UBEZPIECZENIA

WITOLD
KORNOWSKI
☎ 741-50-78
800 - 1600

*stemple okolicznościowe
wg wzoru klienta*

„Kajak” Biuro Turystyki Czynnej

Marek Śleszyński
ul. Piastowska 17/71
15-207 Białystok
tel. (085) 7326-788 do 24⁰⁰

**Splywy kajakowe wiosną, latem, jesienią,
w każdym zakątku północno-wschodniej Polski**

Ze swej strony zapewniamy Ci:

- w pełni sprawny sprzęt kajakarski
- dowóz kajaków w każde miejsce
- transport ludzi i rzeczy
- doświadczonych pilotów-przewodników
- pełną lub częściową organizację spływów
- bezpłatne, fachowe doradztwo przy wyborze trasy

Zapraszamy do błękitno-zielonej krainy